Eesti elanike väärtused ja identiteedi arengutendentsid EL integratsioonis

Sotsioloogiline analüüs

Eurouuringute Instituut:

Aksel Kirch ja Tarmo Tuisk

Tallinn, November 2002

SISUKORD

1. Uuringu empiiriline ja teoreetiline taust 3
1.1. Uuringu empiiriline alusmaterjal 3
1.2. Eesti arengud Euroopa Liiduga liitumise perspektiivis 3
1. 3. Uuringu kontseptsioonist. Mis on uurimisaine ja milline on selle tähendus?..... 6
1. 4. Põhilised hüpoteesid, mis seotud EL referendumi otsuse prognoosimisega ja hüpoteeside kontrollimise teed 9
2. Rahvusliku ja kultuurilise identiteedi võimalik muutus liikudes Euroopasse 11
2. 1. Eesti avalik arvamus Euroopa Liidust 11
2.1. Rahva ühtsustunne, identiteet ja sotsiaalsed tegurid identiteedi mõjutajana 12
2.2. Euroopa Liidu toetus ja usaldus riigi institutsioonide suhtes. Korrelatsiooni- ja regressionanalüüsi tulemused. 17
3. Eluga rahulolu kui elukvaliteedi näitaja 41
3. 1. Sotsiaalsed tegurid rahulolu-indikaatorite mõjutajana..... 41
3. 2. Regressioonanalüüsi tulemused 42
3. 3. Sotsioloogilise analüüsi tähendusest demokraatia arendamisel..... 46
Kokkuvõtteks 48
Lisad..... 51

1. Uuringu empiiriline ja teoreetiline taust

1.1. Uuringu empiiriline alusmaterjal

Käesolev uuring on tehtud kahe 2002. aastal Riigikogu Kantselei poolt tellitud avaliku arvamuse uuringu andmete teisese analüüsi baasil. Analüüsi aluseks on:

a**) küsitlusfirma ARIKO MARKETINGI** poolt läbi viidud uuring, mis oli üleriigilise valimiga (N=1000). Küsitleti 15-74 aastaseid elanikke ajavahemikus 13-21 juuni 2002. Valimiga haarati kõik maakonnad, suuremad ja väiksemad linnad sealhulgas maakonnakeskused ja elanikud maal. Hinnanguliselt vastab küsitletud kontingent vanuse, hariduse ja sissetuleku järgi elanikkonna mudelile (ja tunnuse loomulikule jaotusele). ARIKO massiivile on iseloomulik vaesema sissetulekuga inimeste pisut suurem esindatus ES Turu-uuringute AS massiiviga võrreldes.

b) **Küsitlusfirma ES Turu-uuringute AS** poolt läbi viidud üleriigiline uuring leidis aset 20. maist kuni 7. juunini, mil küsitleti 1015 samas vanuses respondenti. Nimetatud küsitluse valimis olid proportsionaalselt oma tegelikule osakaalule esindatud kõik Eesti maakonnad ning linna- ja maarahvastik, nii rahvuse kui kodakondsuse lõikes.

1.2. Eesti arengud Euroopa Liiduga liitumise perspektiivis

Kõigis üleminekuühiskondades tuleb turumajandusse jõudmisel astuda kolm pikka sammu. Kõik algab nn. majandussiirde perioodist. Seejärel saabub harmoniseerumise periood. Lõpuks jõutakse konvergentsiaega. Esimest sammu kapitalismi poole iseloomustasid märksõnadena privatiseerimine, välisinvesteeringud ja liberaliseerimine. Üheksa-aastase pingutuse tulemusena jõudis Eesti "Läänega" sama poole peale, seda on kujutatud joonisel 1, mis on konstrueeritud majandusteadlase Ülo Ennuste majandussiirde skeemile toetudes (1).

1999. aastal jõudis Eesti "viljade küpsemise" ehk harmoniseerumise ajajärku. Kapitalistlik välimus hakkas tasapisi täituma ka adekvaatse sisuga. Eesti majandussüsteem muutus ka institutsionaalselt arenenud riikide majandustega sarnasemaks, ka sotsiaalse kaitse seadused tegid läbi moderniseerimise (2). Üha enam hakati rääkima tööturust, pensionidest ja muudest sotsiaalkindlustuse mehhanismidest, sellest kui jätkusuutlik õigupoolest meie ühiskond on. Eriti tähtsaks muutus monopolide ohjamine (kuid need on tänaseni puudulikud). Majandusteadlaste hinnangute järgi jäi

aastal 2000 astuda veel viimane ja kolmas samm. Selle käigus tuleb muuta Eesti ka kvalitatiivselt arenenud kaasaegsete riikidega sarnaseks.

Euroopa Liiduga liitumise kontekst on selle kümne aasta jooksul, mil Eestis on EL kui tulevikuperspektiiv kõneks olnud, mitu korda oluliselt muutunud. Olukorras kus Eestis oli just vabanenud eelmise režiimist, oli mõttel liituda EL-iga hoopis teine tähendus kui praegu, mil Eesti on üks kindel kandidaat järgmises laienemisringis. Et paremini analüüsida erinevate tegurite osatähtsust referendumi otsuse mõjutajana, oleks vaja hinnata seda diskursust, milles tuleva aasta referendumi otsus tehakse.

Joonis 1. Eesti ühiskonna evolutsioon tagasipöördumisel "Läände"

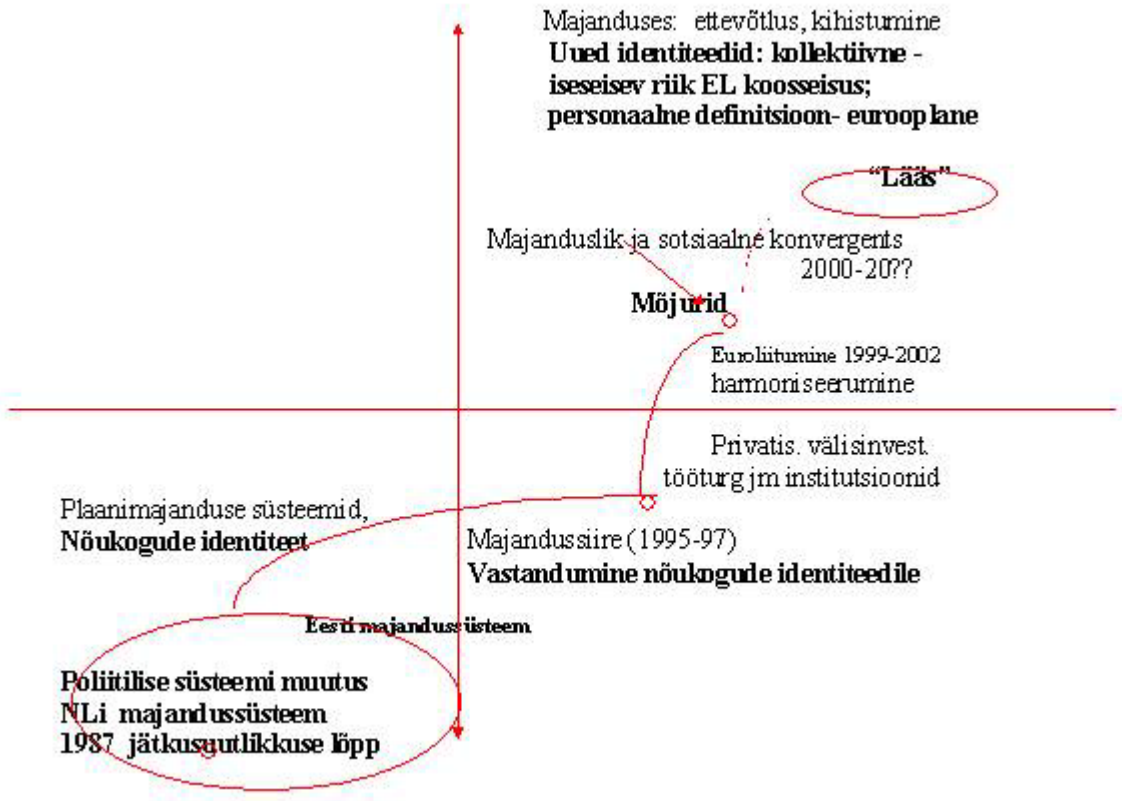

Esimest perioodi (1992-1995) iseloomustab suhtumine EL kui meie jaoks kaugesse kuid ihaldatavasse eesmärki. Selle perioodi märksõnad olid – majanduslik iseseisvus,

identiteediline eristumine SRÜ-st ja rahvuslik julgeolek. Veidi hiljem tuli vajadus defineerida Eesti riiki ilma sotsialistliku lähimineviku mõistet ja okupatsiooni konteksti kasutamata. Perioodi lõpul räägiti Eestist juba kui EL kandidaatriigist.

Pärast liitumisavalduse esitamist 1995. a. novembris ja esialgse vaimustuse perioodi lõppu muutus oluliselt ka diskursus, milles EL kui tulevikustrateegiat hakati nägema. Vahelduva eduga on teisel perioodi jooksul (1996-2000) olnud diskussioone EL poolt ja vastu. Euroskeptikute ja pessimistide read on täienenud ning see seisukoht ei ole enam ainult üksikute suhteliselt marginaalsete vaadetega euroskeptikute pärusmaa. Sel perioodil hakati arvutama, mida liitumine ELiga reaalselt Eestile kaasa toob. Märksõnadeks olid kasu/kulud analüüs. Paljud hakkasid end nimetama euro-realistideks. Üleüldine vaimustus Euroopa suunal hakkas vähenema ning asemele tuli hoiak EList kui tohutust bürokraatiamasinast, ebaefektiivsest ja ainult suurte riikide huve arvestavast majandusühendusest. See oli oluline diskursuse muutus. Tuli arusaamine, et me ei saa üle võtta selle süsteemi üksikuid osi (häid aspekte) vaid peame võtma kõik või mitte midagi. Küsimus - kas kõik on parem kui mitte midagi - viis Euroopa Liidu-diskussiooni arengu järgmisse etappi.

Kolmandal arenguetapil on uue tendentsina hakatud analüüsima seda võimalikku olukorda, mis juhtub Eesti majanduses siis, kui rahvas referendumil valitsuse ja riigikogu otsust ei toeta ja Eesti EL-i astumise poolt ei hääleta. See nn stsenaarium B on küll tegelikult tõsise arutelu all olnud projektis, mille tellis Eesti Välisministeerium Erik Tergilt ja temaga koostöös töötanud tuleviku-uurijatelt, ent selle "liitumistõrgete projekti" stsenaariumid ei ole saanud eriti laiema tähelepanu osaliseks. 2002 septembris on Eesti majandusteadlastest Ülo Ennuste ja Teet Rajasalu selle EL-ühinemise ebaõnnestumise majanduskahjud originaalse metoodika alusel kokku arvutanud ja rahvusvahelisel konverentsi Pärnus ka ette kandnud (3).

Kuigi majandusteadlaste arvates toimub Eesti lähenemine EL-i keskmisele tasemele üldises konvergentsiprotsessiga sarnastes tingimustes, jääb Eesti sotsiaal-majandusliku arengu tase veel oluliselt maha EL keskmisest. Eriti kuumaks muutuvad vaesuse, töötuse, viletsa hariduse ja varandusliku kihistumise probleemid. Teatavasti ei ületa Eestis ostujõu pariteeti arvestav sisemajanduse kogutoodang ühe elaniku kohta 40% EL-i liikmesriikide keskmisest tasemest. Kuid aastateks 2004-2010 on Euroopa Komisjoni eksperdid prognoosinud Eesti sotsiaal-majandusliku arengu ühtlustumistempo olulist kiirenemist (4).

Probleemiks ongi kujunenud see, et majandussiirde perioodil on formeerunud Eesti poliitilise eliidi poolne väga aktiivne valmisolek EL-i liikmeks saada, kuid praegusel momendil on positiivse referendumitulemuse saavutamine küllaltki orastele rajatud lootus. Rahva poolehoid on ainult mõnel lühemal perioodil olnud ülekaalukalt positiivne, rohkem aega on viimastel aastatel avalik arvamus EL-iga liitumise suhtes olnud üsna leigelt soosiv. Prognoosid referendumist osavõtu ja hääletamise võimaliku tulemuse suhtes on üsnagi erinevad ja ei anna kindlust selle tulemuse suhtes.

Eelneva arenguprognoosi taustal tekib küsimus sellega kaasnevate sotsiaalsete protsesside mõjust, sealhulgas küsimus identiteetide muutustest ja kujunemisest uues olukorras.

1. 3. Uuringu kontseptsioonist. Mis on uurimisaine ja milline on selle tähendus?

Sissejuhatus identiteediuuringute probleemi

Eesti märgi otsingud said avalikkuse jaoks aktuaalseks seoses vastava välismaale suunatud projektiga. Eestlaste enda jaoks oluliste märkide ja ühist identiteeti markeerivate nähtuste otsingud on oma algtõuke saanud sellest, et tänu muudatustele majandusvallas (täpsemalt üleminekule turumajanduslikule majandussüsteemile) ja poliitilises elus on Eesti ühiskond avatud kogu maailma ning Eesti kui riik kuulub ühelt poolt nii uutesse regioonidesse (kas otse Põhjamaade koosseisu või sellega taasliituvasse Balti mere äärsesse majandusruumi), aga varsti ka riikide liitudesse nagu Euroopa Liit ja NATO. Siinkohal väike ülevaade selle protsessi põhilisest sisust.

Postmodernistlikes ühiskonnakäsitlustes on palju kirjutatud traditsiooniliste väärtuste erosioonist ning rahvusriigiga seotud identiteedi ja väärtuste muutustest. Hiljuti ilmunud psühholoogide ja kultuuri-uurijate töödekogumikus "Eesti ja eestlased võrdlevas perspektiivis. Kultuuridevahelisi uurimusi 20. sajandi lõpus" kinnitavad tuntumad Eesti identiteediuurijad küllaltki üksmeelselt, et Eestis leiab aset teatav traditsiooniliste väärtuste järk-järguline muutumine (5).

Kuivõrd on see nn loomuliku arengu käik ja kuivõrd on selles osa Eesti kiirel ühinemisel rahvusvaheliste struktuuridega, sealhulgas Euroopa Liiduga, on üksikute lühiajaliste uuringute taustal raske hinnata. EL-i kui mõjutavat faktorit Eesti muutuva identiteedi protsessis pole võimalik elimineerida. Samas on ühineva Euroopa ja Euroopa Liidu mõjude analüüsiks tarvis veelgi rohkem kultuuridevahelisi võrdlevuuringuid, mis käsitleksid identiteedi muutusi paljudes EL-iga liitumist taotletavates riikides ja liikmesriikides.

Siinkohal tasuks pöörduda aastatel 1999-2002 Eestis töötanud Prantsuse suursaadiku Jean–Jacques Subrenat (kes Eestis olles kasutas pseudonüümi A. Bertricau) poole, kellelt pärinevad järgmised sõnad (küsimused): "Kui maa iseseisvust kajastab selgelt suveräänse riigi juriidiline statuut, siis identiteedi defineerimine on hoopis ebamugavam: on see

ennekõike teatud kultuuriline natsionalism? Kas oma identiteedi tunnetamine tähendab eelkõige teistele vastanduvat, teistest eristuvat olemist? Kas identiteet on taandatav riigis valdavalt kõneldavale keelele, seejuures tuleks aga panustada mitmele identiteedile, mille seast üks oleks otsustav?" (6).

Tuntud prantsuse kultuuri-identiteedi uurija Yves Plasseraud on rõhutanud, et Eesti üks vastuolusid on toimiva turumajanduse ülesehitamine kultuuririski piirile jõudmise hinnaga, mis väljendub ka rahvusliku identiteedi (kollektiivse samasustunde) ja sotsiaalse sidususe vähenemises. Dr.Yves Plasseraudi (Eesti Maarjamaa Risti kavaler aastast 2000) hinnangul on Eestis oht majanduslike hüvede kõrge väärtustamise taustal mitte märgata rahvuslike ühisidentiteete toetavate väärtuste järk-järgulist murenemist ja tasalülitamist. Ta väidab: "Eesti on majanduslikult õigel teel, kuid kultuurilises mõttes pole kerge hinnangut anda, sest kui kaob otsene oht kultuurile ning oma identiteedi säilitamise osas pinge langeb, tekib ka risk rõhu-asetuse nihkumiseks kultuurilt kõrvale" (7).

Eesti tuntumate kultuuriuurijate arvamuste järgi on Eesti rahvuslik identiteet peamiselt kultuuriline nähtus ja on selge et nii etnilist kui rahvuslikku samasustunnet mõjutab Eesti saamine EL liikmesriigiks. Eesti Euroopa Liiduga ühinemisreferendum 2003. aasta sügisel kujuneb eelkõige poliitiliseks enesemääratluseks. Siinkohal tasub meelde tuletada prantsuse rahvusteooria ühe looja Ernest Renani sõnu: "Rahvus eeldab minevikku; ometi koondub ta just olevikus ühte tajutavasse fakti: selleks on nõusolek, selgelt avalduv soov jätkata kooselu. Rahvuse eksistents kujutab endast (vabandage mind selle metafoori pärast) igapäevast rahvahääletust". Siinkohal on tsiteeritud A. Berticau järgi Ernest Renani "Rahvast" (Qu`est-ce qu`une nation?, ilmunud Pariis 1846), samas tundub, et see on kirjutatud kõigi eestlaste jaoks ja aastal 2002.

Selles on uurijad üksmeelsed, et eestlaste kultuuriline identiteet ja kogu rahva rahvuslik enesemääratlus saab tugevalt mõjutatud Eesti astudes Euroopa Liidu liikmeks. Võiks isegi väita, et liigkiire muutus võib olla teatud ettearvamatute tagajärgedega. Samal ajal ei tohiks ülalnimetatud tendentse liigselt üle tähtsustada, sest täna püüab Eesti kui Euroopa Liidu kandidaatriik püsida rängas ja kohati teatud ebavõrdses majanduskonkurentsis Euroopa arenenud riikidega. Seejuures meil ei ole palju ega häid valikuid.

Kuid kindlasti tuleb silmas pidada, et identiteedi säilimiseks ei piisa üksnes kiirest ja edukast majandusarengust. Ühiskond ja kultuur peaksid arenema ühtse tervikuna, seda on nii väikese rahva puhul väga raske kuid oluline saavutada. Oht identiteedi säilimisele ei ole võib-olla mitte EL-iga ühinemises üldse vaid selles, et me defineeriksime enda jaoks õigesti selle, mida integratsiooni protsessis oluliseks ja säilitamist väärivaks ning mida muutmist väärivaks peame. Suuremat ohtu võivad kujutada Eesti enda sisemised arengud, valed või õigel ajal tegemata jäetud otsused.

Kuna Eesti on väike riik ja ressursside (erinevate kapitalide) olemasolult eksisteerib üsna kriitilise massi piiril, siis vääriks eraldi tähelepanu kiirete ühiskondlike muutustega kaasnevate riskide analüüs. Eesti ei saa lihtviisil uskuda teiste sarnaste riikide kinnitust

(Soome, Iirimaa, Taani) oma rahvusliku näo säilimise ja identiteedi tugevnemise kohta Euroopa Liidu liikmena ilma spetsiaalseid uuringutulemusi omamata. Identiteedi muutus on protsess, mis on võrreldav rahvastikuprotsessidega, mis toimivad pikaajaliselt, ei ole kergesti mõjutatavad ning on tihti paratamatud.

Ühiskonna areng peaks olema põhimõtteliselt tasakaalustatud, et säilitada rahva huvi oma tuleviku vastu, sealhulgas Eesti ühiskonna kui terviku arengu vastu. Ühise (kultuurilise, riikliku) identiteedi tekkimise eelduseks ühiskonnas on tasakaalustatud areng ja sotsiaalne sidusus. Näiteks kui ühiskonna erinevate elualade ja valdkondade või ka sotsiaalsete gruppide vahelised erisused muutuvad liiga määravaks, vahed ületamatult suureks, marginaalsus muutub normiks, ei saa ilmselt tekkida tugevat rahva ühistunnet, ühise identiteedi (samasustunde) fenomeni.

Identiteedi järjepidevuse tagab ilmselt samasustunne nii territoriaalses mõttes kui ka ajalisel teljel (ajaloolises plaanis). Nagu kinnitavad massikommunikatsiooni-uurijad, ka meil Eestis toodetakse pidevalt rahvuslikku identiteeti (8). Identiteedi säilitamisel ei saa eesmärgiks olla muutumatus ja homogeensus, kuid ka muutumisel ja heterogeensusel on omad piirid. Samas kindlasti ei piisa rahvusliku identiteedi alustaladeks mõnest üksikust kokkuliitvast tegurist nagu näiteks eurovisiooni lauluvõistlusest või kohalikest olümpiavõitjatest (kuigi ka need on tervikus omajagu olulised). Nii ei piisa ka kultuurilise (etnilise) identiteedi allikaks mõnede üksikute kultuuritippude rahvusvahelisest edukusest ja "lihtrahvale" korraldatud laulupidudest.

Eesti võimalik liitumine ELiga on unikaalne protsess rahvusliku eneseteadvuse aspektist lähtudes, sest seni ei ole Eesti taoline väikeriik liitunud EL-iga pärast kõigest kümnekonna aasta pikkust (taas)iseseisvusperioodi. Et Eesti ühiskonnal on puudulik sotsiaalse integratsiooni võime, siis koos majandusliku heaoluga kasvuga suureneb Eestis risk loobuda Eestimaa ja eesti kultuuri omapärast kui väärtustest ka sel põhjusel, et need nö isamaalised väärtused (ja vastavad orientatsioonid, mida püüti taastada suuresti okupatsiooni-eelse EV väärtustest lähtudes) konkureerivad rohkem üldiste orientatsioonidega modernsusele (üld-euroopalikud väärtused), ratsionaalsusele (näiteks üleminek ingliskeelsele suhtlemisele), edumeelsusele (info- ja kommunikatsioonitehnoloogia kasutuselevõtt) ja muudele üldinimlike väärtustega.

Käesolevas projektis pidasime silmas kahte olulist aspekti võimalikes identiteedimuudatustes. Esiteks, tendents, et järkjärguliselt toimub nihe kollektiivse kultuurilise identiteedi fokuseerimiselt (ja vastavalt kontseptsioonilt) valdavalt tarbimise ja kiire majandusliku arenguga seotud (utilitaarsete) väärtuste poole. See tähendab samuti Eestile ajalooliselt omase kollektiivse rahvuskultuurilise väärtuste asemel järjest enam isikliku heaolu peegeldavaid väärtuste keskpunki seadmist. Veel mõni aeg tagasi võis eeldada, et etnilis-kultuurilise enesedefineerimise tuum asendub tasapisi rahvuslik-kodakondsusliku identiteedi tuumaga (etnilise päritolu asemel oleks ühendavaks tuumaks rahvas e. kodanikkond).

Teiseks aspektiks on võimalikud muutused individuaalse identiteedi (sotsiaalse ja professionaalse identiteedi) valdkonnas. Kuigi Eestis on 1990 a. jooksul selgelt kasvanud inimeste motiveeritus ja kutsealane võimekus tööd teha, on koos töökohtade järsu vähenemisega viimastel aastatel inimesed pidanud muutma oma tegevusala, õppima uut elukutset, pidama ametit, mida võib-olla 10 aastat tagasi Eestis ei tuntudki. Inimesed on pidanud vahetama elukutset teatud kindla eesmärgita, vajaduse ja juhuse sunnil. Sellega seoses on suurenenud inimeste ebakindlustunne töösfääri suhtes, stabiilse ja tasuva töökoha suhtes. Võib väita, et ebastabiilsed töökohad ja töösuhted "ei tooda" tänases Eestis kindlat sotsiaalset ja professionaalset identiteeti. Sest ei võimalda ennast piisavalt samastada konkreetse elukutsega (laiemalt eluvaldkonnaga) ja töökollektiiviga. Ka selles plaanis on paljudel tarvis olnud oma identiteedi-tunnetust muuta, igal juhul sellelaadseid raskusi tunnetatakse. Riikliku stabiilsuse tagamiseks, tugeva sotsiaalse identiteeditunde ja lojaalse kodanikkonna jaoks on olulised mitmesugused kollektiivsed identiteedid. Samasse sotsiaalset kindlustunnet iseloomustavasse indikaatorite ritta kuuluvad ka mõned teised ES Turuuuringute läbiviidud ankeedi küsimuste hulgas mainitud mured (näiteks mure oma lapse koolitamise võimaluste pärast, enda või oma lähedase tervisemure jmt).

1. 4. Põhilised hüpoteesid, mis seotud EL referendumi otsuse prognoosimisega ja hüpoteeside kontrollimise teed

Hüpoteesina oleme lähtunud sellest, et tänases Eestis selgelt tunnetatud ühis-identiteedid oma kaalu kaotamas ja selle tõttu ei suuda Eesti ühiskonna sotsiaalsed grupid/huvirühmad individuaalsel konkurentsiväljal ennast tugevasti "kokku siduda" terviklikuks sootsiumiks, millele on omane kollektiivne solidaarsus ja tugev kultuuriline vastupanuvõime (sealhulgas ka sotsiaalse integratsiooni võime, kodanikualgatuse võime ja sellega kaasnev rahvusriiklik vastupanuvõime globaliseerumisele) sarnaselt Richard Münchi käsitlusele (9).

Eeldasime, et Euroopa Liidu alaseid hoiakuid ja nende muutumist mõjutab suurel määral vastaja personaalne usaldustaju. Oluliste riigiinstitutsioonide nagu Riigikogu, Valitsuse ja EV Presidendi usalduse või umbusalduse küsimus on väga olulisel määral seotud hinnanguga, mis väljendab elanike hoiakuid teiste üldiste demokraatia arengut iseloomustavate indikaatoritega.

Tänu oma neutraalsele rollile on Eesti presidendi institutsioonil ilmselt võimalus tuua EL positiivse imago ja referendumi tähendus päevapoliitikast kõrgemale tasandile. Ja seda eelkõige vaesema ja suhteliselt vanemaealiste Eesti kodanike silmis, kes täna on Euroopa Liidu suhtes kahtleval positsioonil ja samas nad usaldavad presidendi seisukohti Eesti arengu küsimustes (sealhulgas liitumist Euroopa Liiduga).

Turu-uuringute AS poolt 2002 mais-juunis korraldatud arvamusuuringu massiivi teisese analüüsi aluseks on hüpoteesi kontrollimine, et rahva Euroopa-hoiakutele ei mõju niivõrd tipp-poliitikute usaldamatus, kuivõrd inimeste enda personaalne usaldustaju, mida mõjutab nende enda positsioon ühiskonnas, heaolu tase ja tulevikuprespektiivid. Seega

väidame, et Eestis on personaalne majanduslik heaolu hinnang prioriteetne üldisemate hinnangute suhtes ning see domineeriv hinnang mõjutab tugevasti üldist suhtumist riigi ja inimese enda tuleviku perspektiividesse.
Inimeste personaalne staatuseline kapseldumine (kohatine marginaliseerumine) ja sellega kaasnenud positiivse motiveerituse puudumine on teatud sotsiaalsete gruppide jaoks loonud olukorra, kus inimesed ei suuda Eesti laiemat arengut, sealhulgas Euroopa Liiduga integratsiooni enam strateegilise valikuna mõtestada.
Võtame vaatluse alla esmalt Turu-uuringute AS poolt juunis korraldatud arvamusuuringu analüüsi võimalused. Hüpoteeside kontrollimiseks kasutati korrelatsiooni ja regressioonianalüüsi meetodit. Esimeses etapis saadi korrelatsioonianalüüsi teel tunnuste "tuum", mille alusel moodustati vastav indeks. Sellisel sotsiaalsete tunnuste kaalutud indeksi jaotus kujutab endast *usaldustaju tüüpe* (kokku neli). Järgnevalt käsitletakse saadud usaldustaju tüüpe võrdlevalt sotsiaalse tunnuste lõikes (vanus, keel, haridus, sissetulek, kodakondsus, elukoha tüüp ja vastaja sugu).
Edasi leiti regressioonanalüüsi käigus seos küsitluses osalenud vastaja personaalse usaldustaju ja EL-i tulevasse referendumisse suhtumise vahel. Käsitleti ka erinevate sotsiaalsete tunnuste osakaalu ja seega nende tunnuste võimalikku olulisust antud mudelis (protsessis).

Analüüsis kasutatakse korrelatsioon- ja regressioonanalüüsi kõrval ka rühmitamist (tüpoloogiate konstrueerimist) agregeeritud tunnuste (indeksite) tegemise kaudu. Näiteks marginaliseerumistaseme hindamiseks tehti majandusliku heaolu tüpoloogia (respondendi enesehinnangu alusel). Selleks kasutatakse ARIKO MG instrumendis sisalduva sotsiaalse staatuse küsimusi ja võrreldi neid eelmise küsitluse tulemustega (1996).

2. Rahvusliku ja kultuurilise identiteedi võimalik muutus liikudes Euroopasse

2. 1. Eesti avalik arvamus Euroopa Liidust

Juunist 2002 ES Turuuuringute AS poolt korraldatud küsitluse järgi kuulub rahvahääletuse "jah"-ütleja valdavalt rahvastikugruppi, kes on majanduslikult edukad ja eelkõige Tallinnas küsitletud inimesed. Nende EL-iga liitumise väärtustamine seostub Eesti kiire ja positiivse majandusarengu ja isikliku heaolu saavutamise väärtustega. Kõrgendatud heaolu-tundega ja korralikul majandusjärjel olevad inimesed annavad Eesti liitumisele tugeva toetuse ja selline segment ongi ainuke, kes annab kindlalt oma toetuse Euroopa Liidu rahvahääletamisel liitumise poolt.

Samal ajal on Eestis suur osa inimesi kas kahtleval seisukohal või on otse vastu EL-iga liitumisele. Näiteks juunis 2002 korraldatud uuringu järgi toetaksid Eesti liitumist tulevasel rahvahääletusel kindlasti ja tõenäoliselt kokku ainult 43% valimisealistest elanikest, samas tõenäoliselt vastu oli 16 % ja kindlasti vastu 15 % ning lisaks neile ei võtaks hääletamises osa 12%. Jääb veel 14%, kes ei oska võimaliku referendumi korral hääletamise kohta midagi kindlalt öelda. Seega on eeldatav "poolt-vastu" ja "ei tea" proportsioon väljendatav vahekorras 43:43:14.
Avaliku arvamuse küsitlused on viimasel ajal näidanud, et vaatamata inimeste informeerituse suurenemisele EL-st ei suurene oluliselt EL liitumise idee pooldajate ega ka vastaste arv. Järelikult ei ole liitumisotsuse tegemisel määrav ainult informeeritus. Praegu on EL ühinemise skeptitsismi üheks põhjuseks suure osa elanikkonna hirm oma majandusliku toimetulematuse ees. Põhiline peaks aga olema küsimus sellest – kas suveräänsuse osaline loovutamine ei too kaasa ettearvamatuid tagajärgi ja kas kogu "mängu" kaasategemine on väärt suveräänsuse osalist loovutamist. Suureks (tuleviku)küsimuseks kujuneb Eesti jaoks see: kas identiteedi uue mõõtme lisandumine toob kaasa vanade hägustumise ja lahjenemise või vastupidi – uues kvaliteedis esilekerkimise.

Siinkohal tuleks küsimus püstitada konkreetselt - kuidas saab viimase järele jäänud aasta jooksul viia avaliku arutlusdiskursuse tasandile - Eesti perspektiiv muutuvas Euroopas (või isegi maailmas)? Oleks andestamatu viga kui Eesti rahvas teeks oma otsuse referendumil mingist isiklikust kasu/kahju kaalutlustest lähtuvalt või püüaks oma negatiivse suhtumise valitsuse aadressil välja öelda euroreferendumil. Palju sõltub siin avaliku arvamuse jaoks olulistest inimestest, kes suudaksid analüüsi viia Eesti siseprobleemidest välja.

2.1. Rahva ühtsustunne, identiteet ja sotsiaalsed tegurid identiteedi mõjutajana

Looduskeskkonda (maa, meri, loodukaunud kohad) võib käsitleda kui territoriaalse identiteedi indikaatorit. Eelpool toodud teguritest tulenevalt on ka loogiline, et radikaalsete muutuste aegse ühtsustunde aluseks on põhiväärtused nagu loodus, kultuuritraditsioonid, keel. Kuid samal ajal ei ole kaotanud tähtsust ka need väärtused, mis ühendasid inimesi "laulva revolutsiooni" aegadel – oma riik ja vabadus. Käesolevas uuringus tuli selline tulemus ilmsiks vaba vastuse kaudu, sest küsitluse ajal paluti vastajaid märkida oma arvamus. Kõige sagedamini kirjutasid inmesed, et tunnevad uhkust oma riigi, vabaduse ja iseseisvuse üle. Järgnevas analüüsis vaatleme elanike suhtumist väitesse "Minu jaoks on oluline Eesti maa, meri ja looduskaunid kohad", mida käsitleme veidi üldistatumalt territoriaalse identiteedina.

Antud küsimusele positiivselt vastanute kõrge osakaal on selge enamus (73% vastanutest toetavad seisukohta "täiesti nõus"), kes hindab kõrgelt Eestit kui elamispaika - nad peavad väga oluliseks Eesti maad, merd ja looduskauneid paiku. Joonistel 2-6 on toodud andmete alusel tuleb samal ajal märkida, et erinevate sotsiaalsete gruppide jaoks on erinevused keskmisest küllaltki märgatavad.

Esiteks hakkab silma muidugi mitte-eestlaste arvamus, kellest veidi üle poole - 54% oli täiesti nõus väitega, et nende jaoks on oluline Eesti kui looduskaunis elamispaik. Lisaks sellele on aga mitte-eestlaste hulgas kõige rohkem neid, kes vastasid küll positiivselt kuid veidi vähema rõhuasetusega st vastusvariandiga "pigem nõus" (36%). Seega on siiski ligi pool Eestis elavatest mitte-eestlastest veidi leigema suhtumisega kui eestlased kuid peavad maad, merd ja loodust siiski mõnevõrra oluliseks. Kõigist vastanutest (1000) vaid 19 mitte-eestlast (ja 14 eestlast) on märkinud, et pigem ei pea neid aspekte Eesti elu juures kuigivõrd oluliseks ja ei ole nõus neile esitatud väitega. Seega võib öelda, et paik, elukoht ehk territoriaalne identiteet on üks olulisemaid nähtusi, mis eestlasi ja mitte-eestlasi ühendab üheks rahvaks.

Joonis 2. Territoriaalse identiteedi seos sotsiaalsete tunnustega, 2002

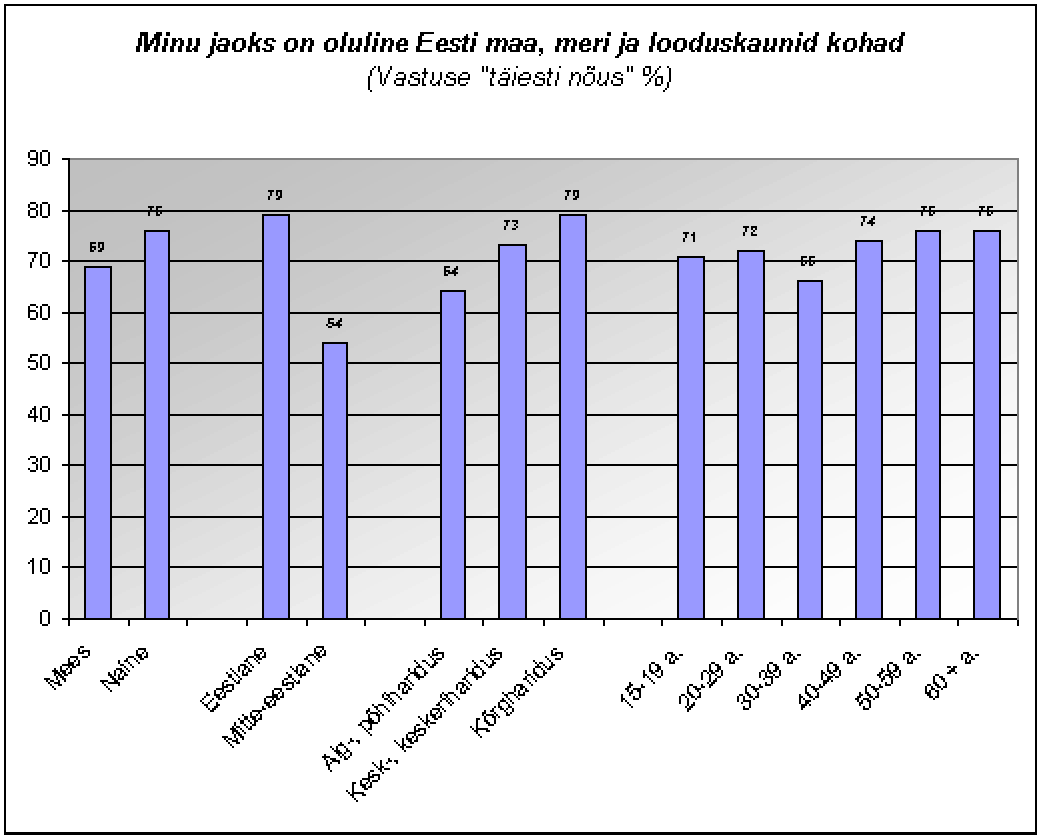

Eestlaste enda hulgas on samuti märgata küllaltki erinevat suhtumist paikkondliku (territoriaalse) identiteeti. Näiteks naised peavad maad, merd ja loodust enda jaoks olulisemaks kui mehed. Sellel küsimusele antud vastustega on korrelatsioonis ka vastaja haridus (õpitud aastate arv): mida rohkem on vastaja koolis käinud, seda rohkem ta hindab Eesti maad ja looduskeskkonda.

Vastaja vanus ei korreleeru siiski märkimisväärselt vaadeldava tunnusega – ei ole oluline, kas inimene on vana või noor, ta hindab looduskeskkonda enam-vähem ühtviisi kõrgelt. Olulisel määral ei korreleeru vaadeldud küsimusele vastamisega ka vastaja sissetulek (joonis 3) – nii vaesemad kui jõukamad peavad Eesti looduskeskkonda oluliseks. Eesti kodakondsusel on oluline seos territoriaalse identiteediga ja loodusega (joonisel 4) .

Joonis 3. Territoriaalse identiteedi seos sissetulekuga, 2002

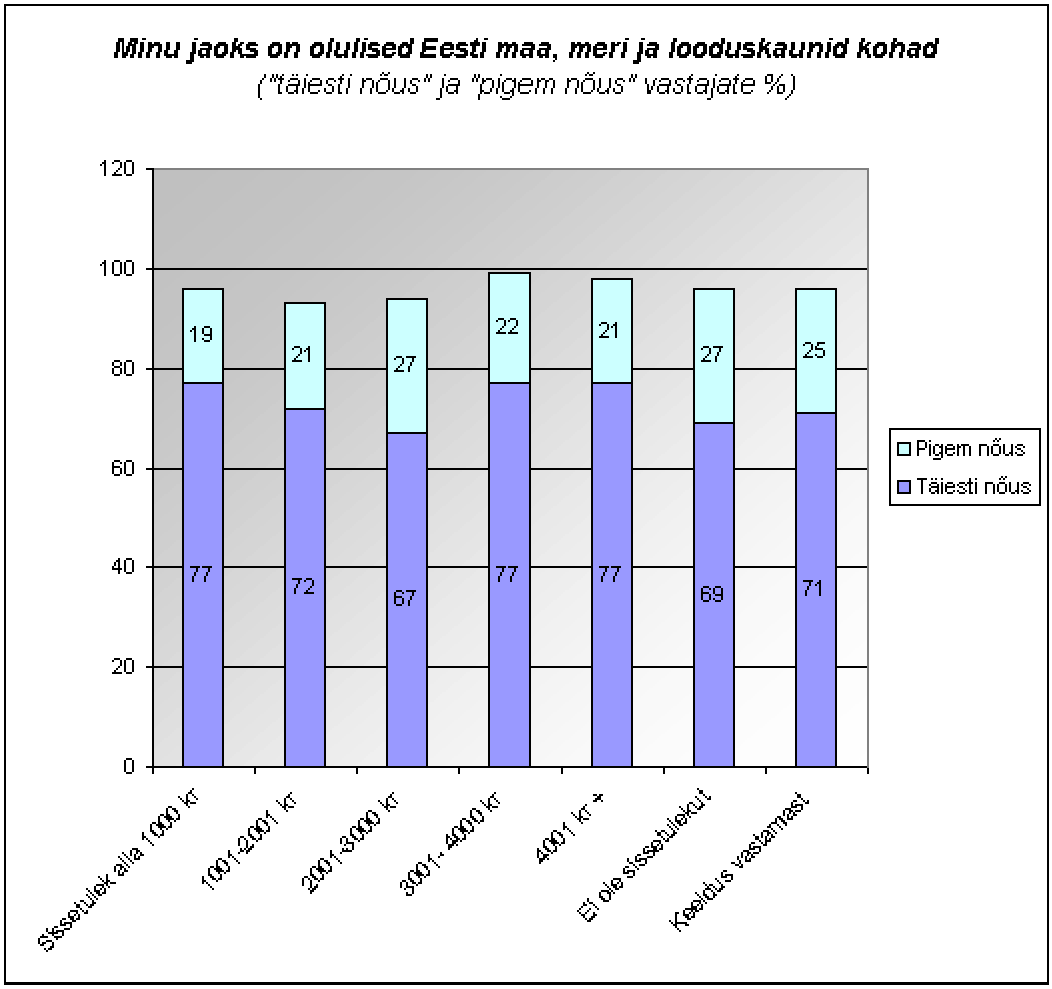

Joonis 4. Vastajate kodakondsuse seos territoriaalse identiteediga, 2002

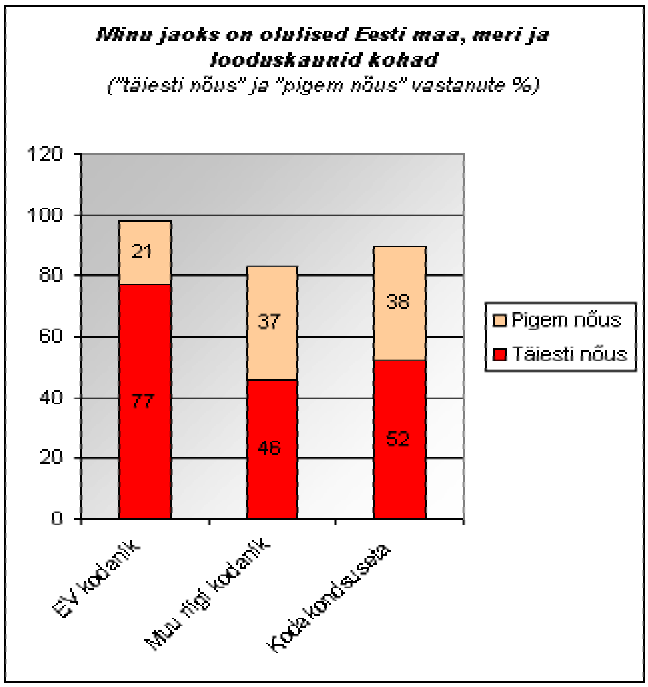

Joonis 5. Keele ja kultuurikeskkonna seosed sotsiaalsete tunnustega, 2002

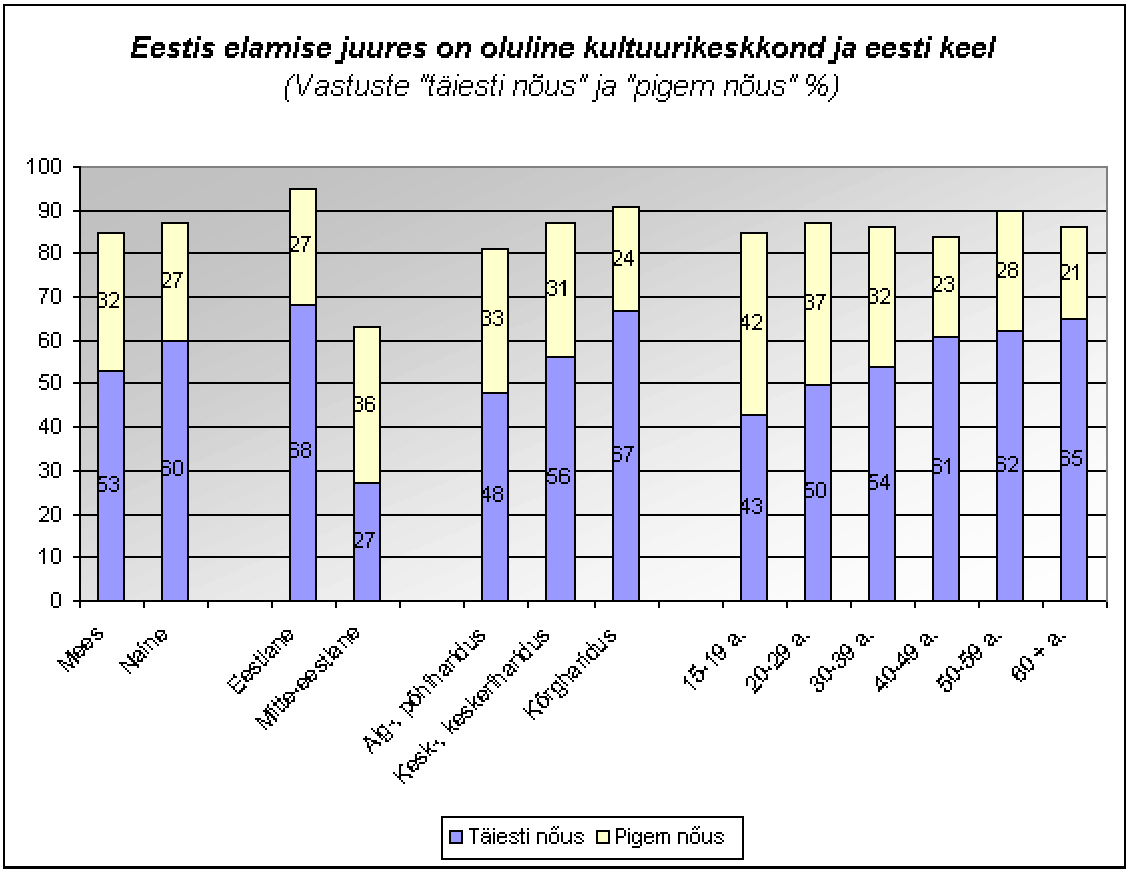

Keele ja kultuurikeskkonna seost võib vaadelda kui kultuuriidentiteedi indikaatorit. Joonisel 5 esitatud vastused väitele: "Eestis elamise juures on oluline kultuuri- keskkond ja eesti keel" diferentseeruvad vastajaid sotsiaal-demograafilistest tunnustest olenevalt. Ettearvatult tunnetavad mitte-eestlased seost kultuurikeskkonnaga oluliselt nõrgemalt kui looduskeskkonnaga. Samal ajal on ka eestlaste hulgas 5% neid, kes ei pea eesti keelt ja kultuurikeskkonda oluliseks.

Rohkem koolis käinud inimesed peavad eestikeelset kultuurikeskkonda olulisemaks kui madalama haridustasemega inimesed. Samuti vanemad inimesed, kelle hulgas on üle 60% inimesi, kes peab seda väga oluliseks. Kõige nooremate hulgas on vaid 43% neid, kellele see on väga oluline.

Joonistel 2-5 esitatud seoste analüüs annab aluse järgmiseks järelduseks. Mida rohkem inimesed kogevad keelelist-kultuurilist turvalisust ning Eestimaaga ja selle loodusega samasust tunnetavad, seda enam nad hindavad nad ka oma riiki. Seetõttu ja samal ajal peab Eesti riik oma elanikele tootma turvatunnet – nii majanduslikku, sotsiaalset kui õiguslikku. Seejuures on oluline, et riigipoolne turvalisus toetub õiguslikule stabiilsusele, sellest ei saa ei üle ega ümber. Siiski on Eesti kohtutes reegliks toimiva põhiseadusega mitte arvestada (10).

Põhisümbolite ja pühade teema haakub väga tihedalt eelpool käsitletud territoriaalse ja kultuuriidentiteedi valdkonnaga. Nii põhilised sümbolid (hümn, lipp, vapp) kui ka riigipühad vägagi kõrgelt hinnatud. Seejuures korrelatsioonianalüüs (andmestik esitatud aruande lisas) kinnitas, et eelkõige oma eluga Eestis Vabariigis rahulolevad inimesed on paljude rahvuslike hinnangute väljendamisel kindlameelsed.

2.2. Euroopa Liidu toetus ja usaldus riigi institutsioonide suhtes. Korrelatsiooni- ja regressionanalüüsi tulemused.

Tänu Ronald Engelhardi poolt saadud 43 riigi võrdlusandmete analüüsile on tuntuks saanud tõsiasi heaolualaste hinnangute tihedast seotusest demokraatia arenguseisundi hinnangutega ning poliitiliste institutsioonide hindamise ja usaldamisega. Ilmselt lähtudes Ronald Engelhardi jt kinnitustest, ongi Eesti poliitikauurijate hulgas saanud populaarseks seisukoht, et usaldusepuudus poliitilise eliidi vastu on üheks madala EL toetuse

põhjuseks. Nii väitis näiteks Kristi Raik Eesti Valitsuse ELIS-aruande osas "Usaldamatus, sotsiaalsed raskused ja euroapaatia" (11).
Sellele teesile olid üles ehitatud ka RASI poolt aastatel 2001-2002 (2001 a. juunis ja detsembris ning 2002 juunis korraldatud kolm EL-arvamusuuringut. Turuuuringute AS poolt läbiviidud arvamusuuringust on kirjutatud ülevaade raamatus " Euroopa Liit ja Eesti avalik arvamus". Selle lõpulehekülgedel on kirja pandud: "uuringu üldine järeldus on, et Eesti inimeste EL-hoiakud ei ole asi iseeneses, vaid seonduvad tugevalt ühiskonna üldisemate probleemidega. Negatiivne või ükskõikne suhtumine EL-i tuleneb eelkõige ühiskonna ja riigi toimimise sügavamatest mehhanismidest ning suhtumise muutmine eeldab muutusi ka neis"(12).
2002 aasta jooksul on Eestis mõnede rahvusvaheliste küsitlusfirmade andmetel negatiivsed Euroopa-hoiakud süvenenud. Näiteks 2002 aasta juulis (EU INDEX report) korraldatud kandidaatmaade võrdlusuuringu andmetel on Eesti kõigist kandidaatriikidest selgelt viimane oma EL toetuse poolest. EL referendumi poolt oli selle uuringu alusel ainult iga neljas (29%) ja vastu ligemale pooled (48%).
Tekib küsimus, millega on seletatav rahvusvaheliste võrdlusuuringutes fikseeritud Eesti elanike madal EL-iga liitumistoetus? Kas erinevate küsitlusfirmade andmed on ikka ühtmoodi usaldusväärsed? Näiteks EMORI korraldatud trendiuuringu andmetel on EL toetus viimastel kuudel (juba alates 2001 aasta maikuust) pidevalt 50-55 % tasemel. Siiski pole seekordse analüüsi eesmärgiks võrrelda andmestikke (kuigi ilmselt on tegemist teatud valimiveaga), mis võib olla mõnede küsitluste puhul on Tallinna osatähtsust suurendav (teatavasti on Tallinnas küsitletute hulgas väga kõrge toetus Eesti liitumise küsimuses).
Turu-uuringute AS poolt 2002 mais-juunis korraldatud arvamusuuringu massiivi teisese analüüsi aluseks on hüpoteesi kontrollimine, et rahva Euroopa-hoiakutele ei mõju niivõrd tipp-poliitikute usaldamatus, kuivõrd inimeste enda personaalne usaldustaju, mida mõjutab nende enda positsioon ühiskonnas, heaolu tase ja tulevikuprespektiivid. Seega väidame, et Eestis on personaaalne majanduslik heaolu hinnang prioriteetne üldisemate hinnangute suhtes ning see domineeriv hinnang mõjutab tugevasti üldist suhtumist riigi ja inimese enda tuleviku perspektiividesse.
Kui domineerima jääb isikliku heaolu tasemel baseeruv hoiak Euroopa Liiduga ühinemise suhtes, siis on karta, et referendum Eesti euroliitu astumise asjus võib ebaõnnestuda (läbi kukkuda). Inimeste majanduslikku heaolu ei ole võimalik tuntaval määral suurendada poole aastaga. Kuid inimeste praeguse isikliku heaolu määravat (negatiivset) rolli referendumiotsuse tegemisel saaks vähendada kui argumentatsioon läheks tasandile, mis on inimeste igapäeva probleemidest veidi üldisemad.

Isikliku heaolu hinnangud
Toetudes kahe olulise heaolu peegeldava sotsiaalse tunnuse "kas üldiselt läheb teie elu paremuse või halvemuse suunas" ja "kas olete rahul demokraatia arenguga Eestis" hinnangute statistilisele analüüsile (vt järgnevaid joonised 6-20) võib väita, et need indikaatorid sobivad elanike üldiste meeleolude (hoiakute) väljendamiseks ja seega tulevikuoptimismi või -pessimismi analüüsimiseks küllaltki radikaalselt muutuvas sotsiaal-majanduslikus keskkonnas.

Joonistel 10 ja 20 on hästi jälgitav, et vanus ja sissetulek on tugevasti arvamusi diferentseerivad tegurid. Seejuures on tugevasti seotud suhtumine enda edukusse ja demokraatia arengusse. Mõnevõrra vähem erineb elanike arvamus olenevalt nende soost, haridusest ja elukutselisest staatusest. Praktiliselt ei eristu heaolu hinnangud meeste-naiste lõikes (joonis 14).
Eestlaste-muulaste (küsitluses fikseeriti ainult vastamise keel) lõikes on heaoluhinnangutes küllaltki selge eristumine (joonis 6), seejuures ka poliitiline aspekt - kodakondsus, mängib suhteliselt olulist eristavat osa (joonis 11). Eesti kodanikele on iseloomulik tunduvalt positiivsemad heaoluhinnanngud.
Materiaalne sissetulek määrab küllaltki otseselt Eesti demokraatia arenguga rahuolu hinnangud, näiteks on kuni 2000 kroonise pereliikme sissetulekuga inimestest demokraatia arenguga "väga" ja "küllaltki rahul" iga neljas vastaja, samas üle 8000 kroonise sissetulekuga grupis on rahulolijaid ("väga rahul" ja "küllatki rahul" iga teine (56%). Loomulikult pole alust kinnitada, et väiksema sissetulekuga inimesed (suure täenäosusega küllaltki paljud 50-60 aastased) "lihtsalt protestivad" sotsiaalse elukorralduse teatud külgede vastu ja sealhulgas pole rahul demokraatia arenguga Eestis. Samas pisut parema sissetulekuga inimesed ja seejuures kuni 30 aastased, nii koolinoored kui ka tudengid, on väga positiivsete hinnangutega Eesti demokraatia arengu suhtes.

Joonis 6. Eesti ja vene keeles vastanute personaalse heaolu üldhoiakud (juunis 2002)

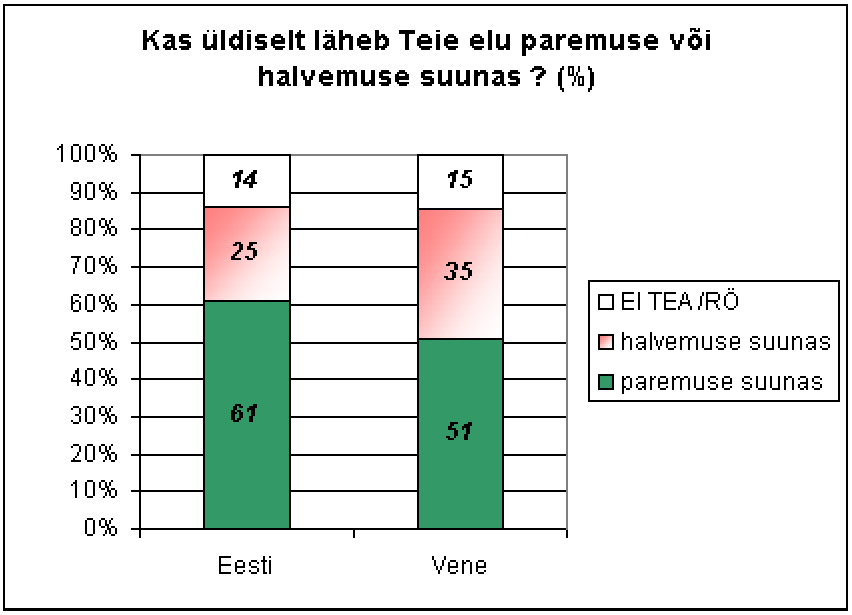

Joonis 7. Personaalse heaolu üldhoiakud vanuse lõikes (juunis 2002)

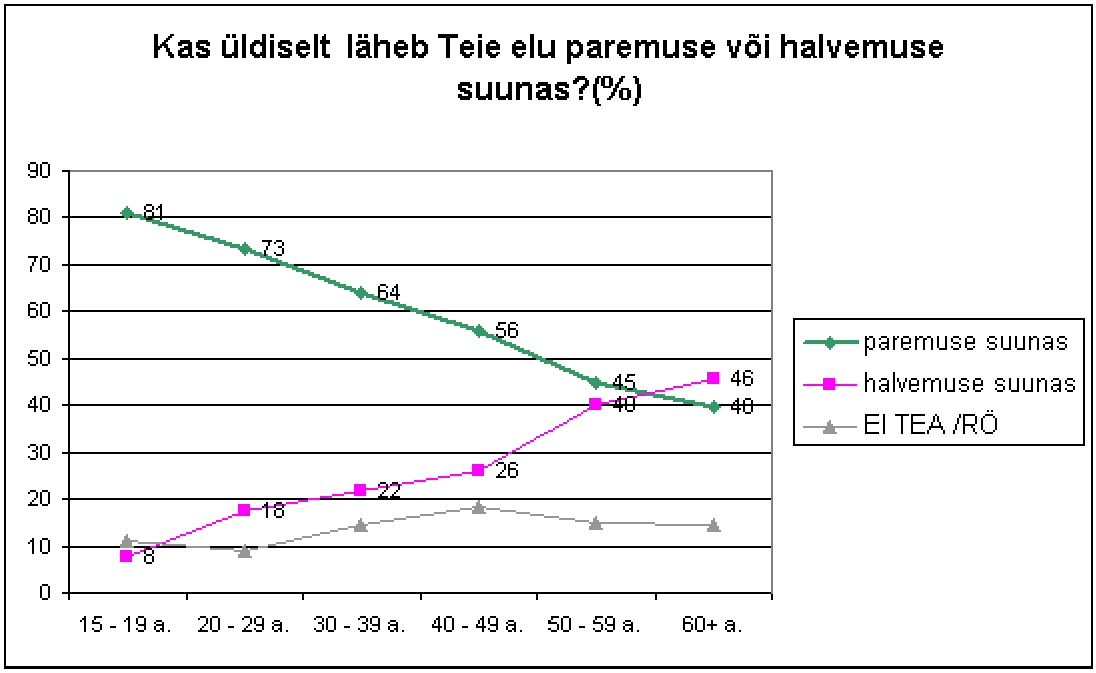

Joonis 8. Personaalse heaolu üldhoiakud hariduse lõikes (juunis 2002)

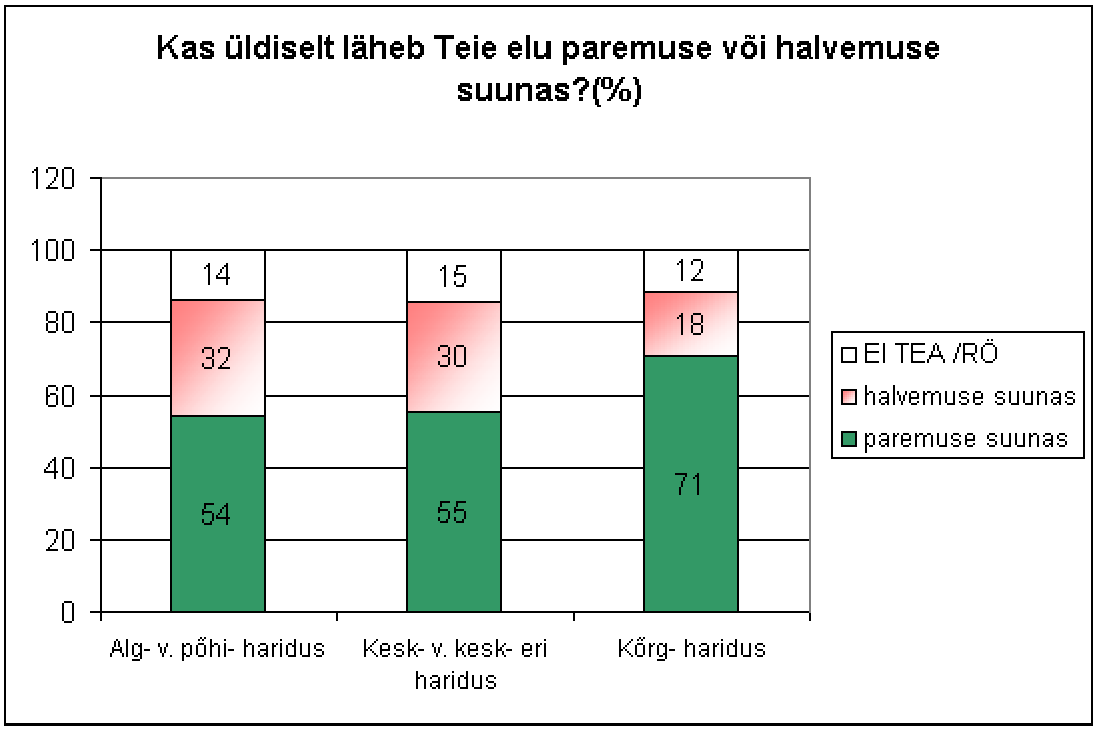

Joonis 9. Personaalse heaolu üldhoiakud elukutse- jms staatuse lõikes (juunis 2002)

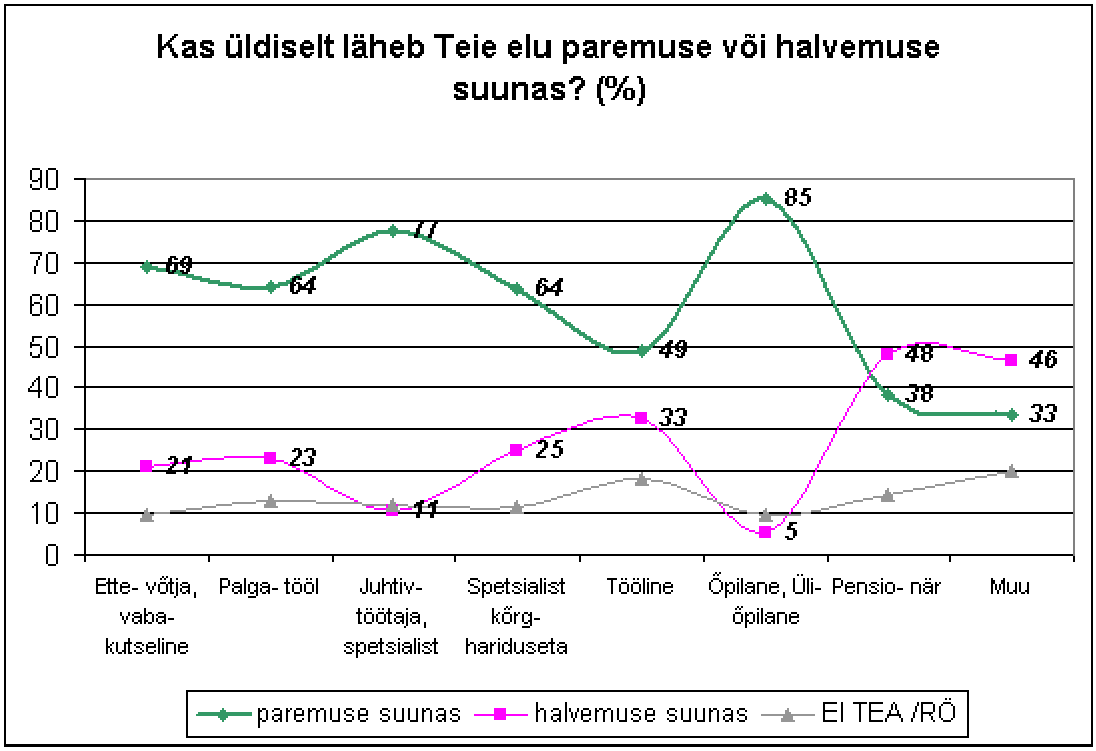

Joonis 10. Personaalse heaolu üldhoiakud sissetuleku grupiti (juunis 2002)

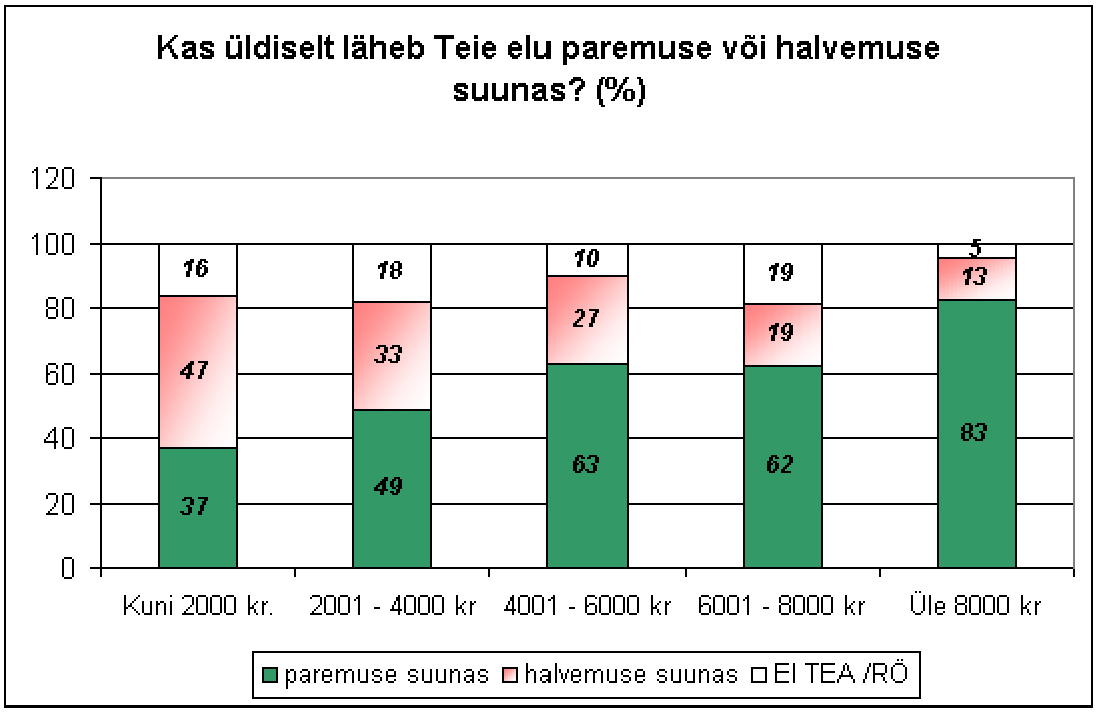

Joonis 11. Personaalse heaolu üldhoiakud kodakondsuse lõikes (juunis 2002)

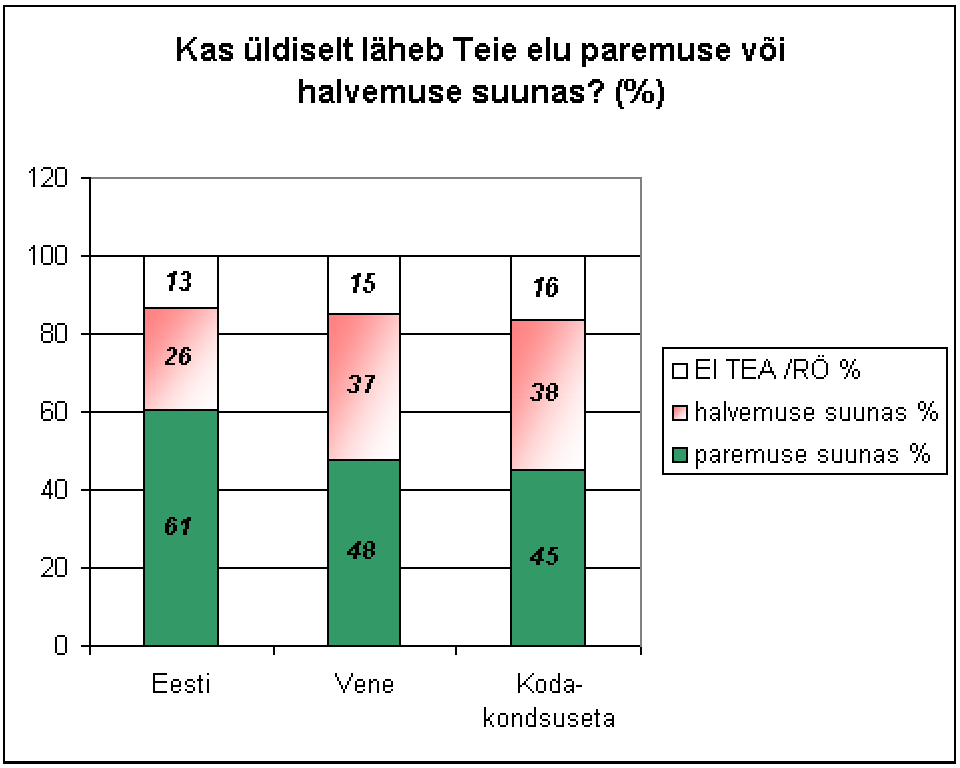

Joonis 12. Personaalse heaolu üldhoiakud erinevates maakondades (juunis 2002)

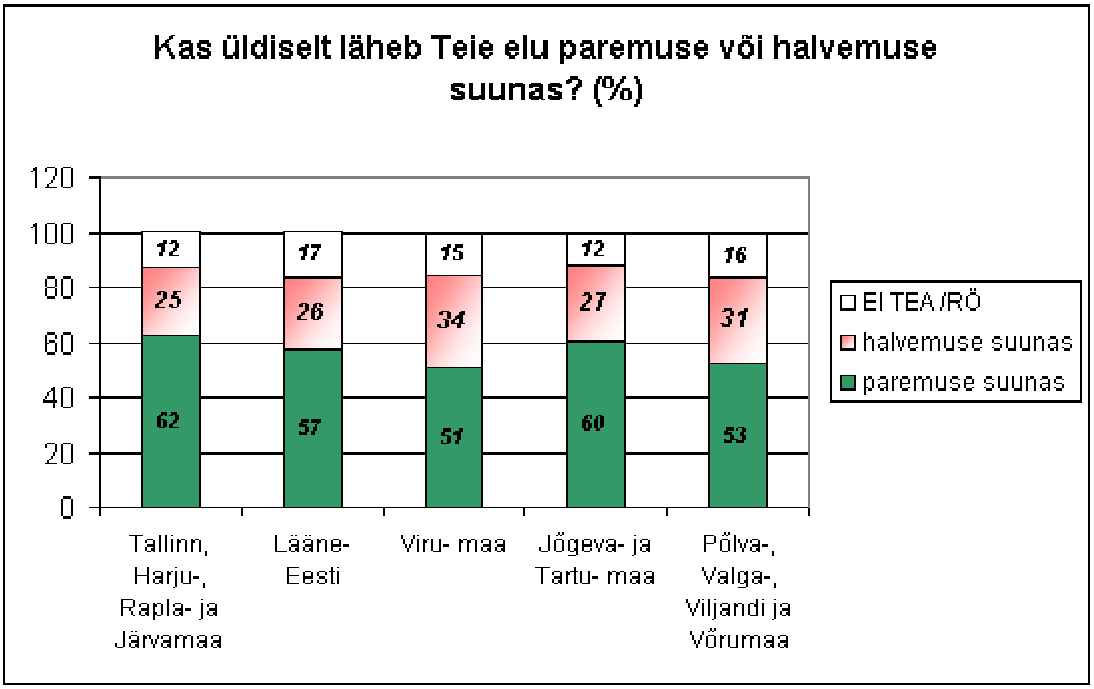

Joonis 13. Personaalse heaolu üldhoiakud Tallinna, linna ja maa lõikes (juunis 2002)

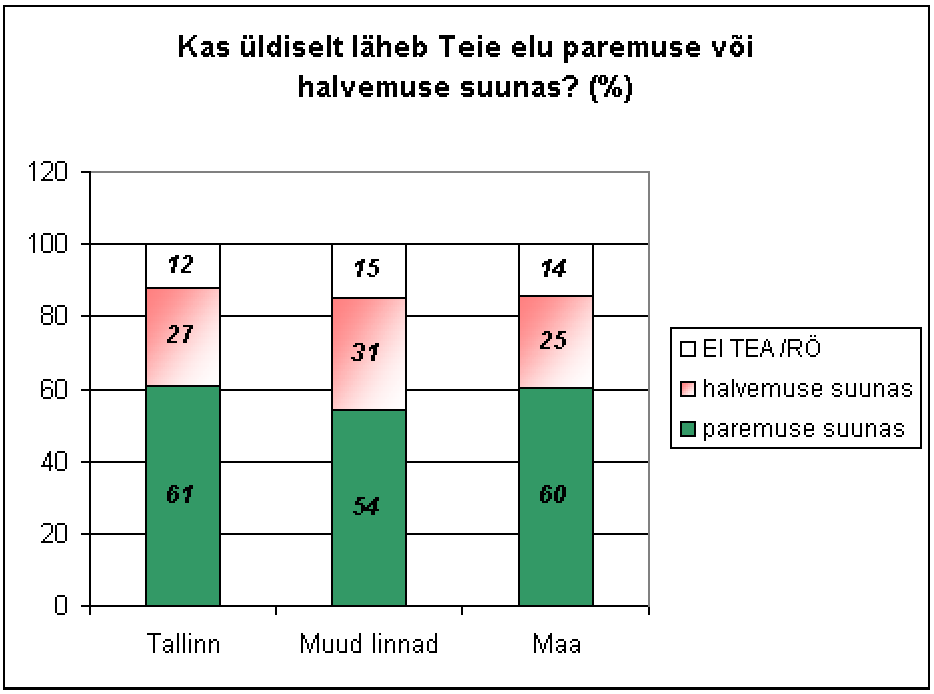

Joonis 14. Personaalse heaolu üldhoiakud meestel ja naistel (juunis 2002)

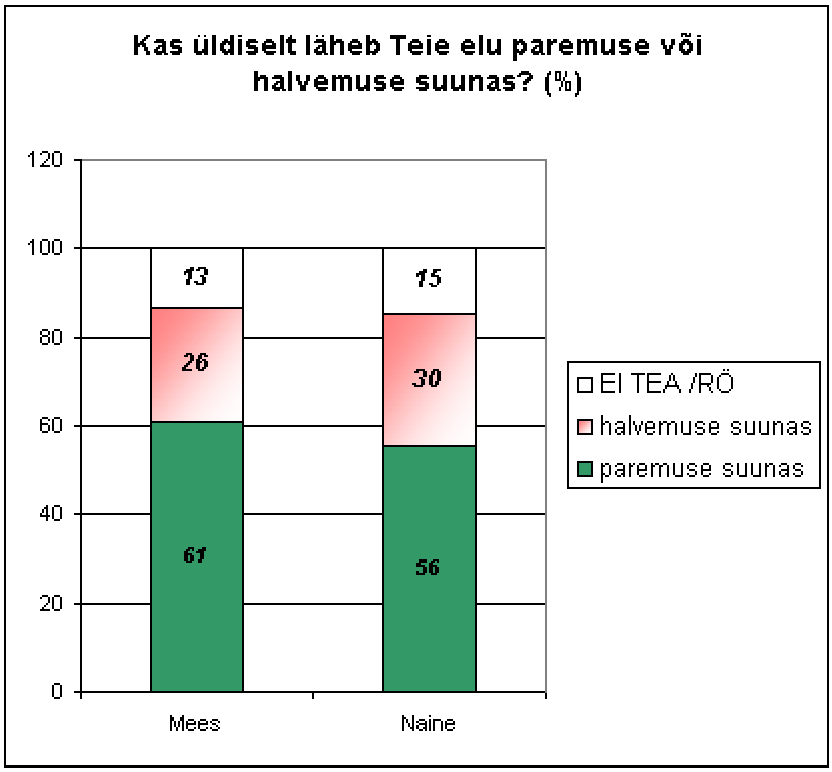

Järgmisena käsitleme seoseid, mis tulid välja korrelatsioonanalüüsis indikaatortunnuse "isiklik elu läheb paremuse või halvemuse suunas" ja demokraatia arenguga rahuloluga hulgas ning võimaliku hääletamisotsusega EL referendumil.

Tabel 1. Seosekordajad indikaatortunnuse - isiklik elu paremuse/halvemuse suunas ja teiste sotsiaalsete tunnuste vahel (Pearsoni koefitsient)

INDIKAATORTUNNUS: ISIKLIK ELU LÄHEB PAREMUSE SUUNAS

Elu Eestis läheb üldiselt paremuse suunas	0,58
Rahul demokraatia arenguga Eestis	0,30
Hääletamine EL referendumil	0,27
Vanus	0,31
Haridus	0,12
Sissetulek	0,29

Nagu ka protsentjaotuse põhjal võis oletada, näitavad korrelatsioonikordajad, et valitseb väga tugev seos selle vahel, kuidas on inimene rahul oma enda eluga (kas elu läheb paremuse või halvemuse suunas) ning kuidas ollakse rahul eluga üldse ning demokraatia arenguga Eestis. Samuti on statistiliselt üsna tugev korrelatsioon inimese enda rahulolu ja tulevase EL referendumil hääletamise hoiaku vahel. Mida suurem on rahulolu oma eluga, seda kindlamini hääletatakse tulevikus EL suhtes positiivselt.

Vaadates seoseid peamiste riigivõimuorganite (president, riigikogu, valitsus, peaminister) ja isikliku elu rahulolu tunnuse vahel, siis tuleb öelda, et usaldus kolme vastu neist - riigikogu, valitsuse ja peaministri suhtes - on samuti ettearvatult statistiliselt väga tugevalt seotud isikliku eluga rahulolu hinnanguga. Korrelatsioonikoefitsient jääb vahemikku 0,24-0,31. Presidendi institutsiooni suhtes sellisel tasemel seos puudub (0,09).

Viimane on tähelepanuväärne tulemus, sest selles võib peituda selgitus, miks prsidendi institutsiooni on pidevalt olnud kõige kõrgemini usaldatud riigiinstitutsioon. Kui senini seostati presidendi kõrget usalduväärsust mõnikord rahva ihalusega kõva käe poliitika järele, siis nüüd võib väita, et selle taga on tegelikult pigem presidendis eelkõige riigi esindusisiku nägemine (presidendil puudub sellisel määral poliitiline vastutus iga inimese elu edenemise eest riigis nagu see on teiste vaadeldud institutsioonide puhul). See on väga arusaadav hoiak, sest presidendil ei ole tõesti erilisi vahendeid sekkuda igapäevapoliitikasse, välja arvatud need juhud, kus olukord on muutunud äärmuslikuks. Sama tagasihoidlik seos on ka heaoluhinnangu ja erakondade usalduse vahel.

Tabel 2. Seosekordajad indikaatortunnuse - isiklik elu paremuse/halvemuse suunas ja teiste institutsioonide usaldamise vahel (Pearsoni koefitsient)

INDIKAATORTUNNUS: ISIKLIK ELU LÄHEB PAREMUSE/HALVEMUSE SUUNAS

Usaldus Riigikogu suhtes	0,27
Usaldus peaministri suhtes	0,31
Usaldus Valitsuse suhtes	0,24
Usaldus presidendi suhtes	0,09
Usaldus erakondade suhtes	0,15

Siit võib teha kaks järeldust: rahva suhtumine peamiste riigi võimuorganitesse on päris suurel määral kujundatud selle poolt, kuidas inimene hindab oma isikliku elu arengu perspektiivi (NB! - küsiti selle kohta, kas elu läheb paremuse või halvemuse suunas, mitte seda, kuidas on olukord inimese arvates antud momendil).
Ülaltoodud seostekordaja inimese personaalse heaolu arengutrendi ja erakondade usaldusväärsuse vahel on üsna väike (0,15), mis näitab, et rahvas ei pea erakondi elu edenemise eest eriti vastutavaiks. Siit kasvab välja signaal erakondade tegevuse hoogustamiseks – suurema edu saavutamiseks tuleks siduda erakonna tegevus rohkem elanike huvide fookusesse seadmisega.
Seega võib öelda, et rahva tunnetab hästi, et tema elu üldises paranemises või halvenemises on suhteliselt oluline osa ka riigikogul, valitsusel ja peaministril. Sama järeldus kehtib EV presidendi kohta tunduvalt harvemini. Presidenti võetakse rohkem kui auametit, mis on usaldatud kõrgelt tunnustatud isikule, kuid kellelt ei oodata küllatki otsest vastutust elu edendamise eest riigis.

Rahulolu demokraatia arenguga
Järgnevalt käsitleme rahva rahulolu demokraatia arenguga. Protsentjaotuse analüüs sotsiaaldemograafiliste gruppide kaupa toob välja hinnangute erisused meeste ja naiste

vahel. (joonis 15). Meeste hulgas on nende inimeste osakaal suurem, kes on rohkem või vähem rahul demokraatia arenguga, kuid rahulolemtatute osakaalud nii meeste kui naiste hulgas on enam-vähem samasugused. See tähendab, et naiste hulgas on rahulolevate osakaal väikesem selletõttu, et naiste hulgas on "ei tea, raske öelda" vastuse andjaid rohkem.

Joonis 15. Rahulolu demokraatia arenguga Eestis meeste ja naiste lõikes (juunis 2002)

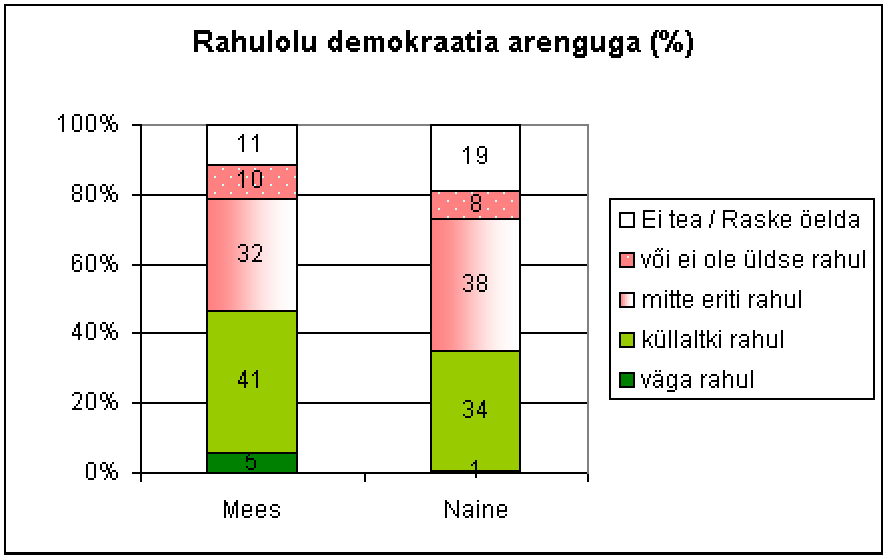

Joonis 16 Rahulolu demokraatia arenguga Eestis vanusgruppide lõikes (juunis 2002)

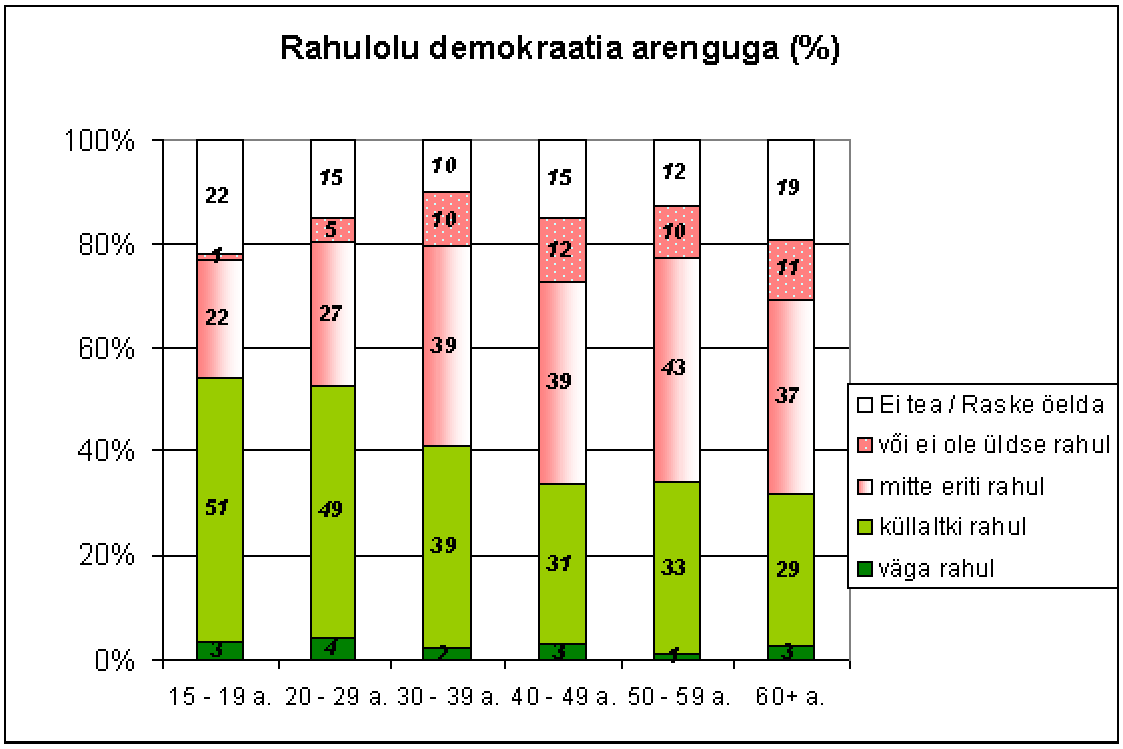

Noored on üldiselt selgelt seda meelt, et demokraatia areneb Eestis väga hästi: 15-30-aastate hulgas on pooled inimesed positiivsel arvamusel demokraatia arengust. Üle 50-aastaste hulgas on selles küsimuses positiivselt meelestatud inimesi aga vaid umbes kolmandik. Selline tulemus on väga oluline viide põlvkondade vahelisele lõhele, mis on tekkinud taasiseseisvumise järgsel ajal.

Ka küsitluse väga paljud teised indikaatorid viitavad sellele, et põlvkondade vaheline lõhe meil tegelikult süveneb: vanemad põlvkonnad on tunduvalt kriitilisemad nii oleviku kui tuleviku suhtes. See on märk sellest, et vanemate põlvkondade taasiseseisvumise algusaegade lootuste kõrgpunkt tõi kaasa suure pettumuse ja ei toonud kaasa oodatavat kiiret ja positiivset tulemust nende enda suhtes ja nende arvates ka kogu riigi suhtes.

Kooliharidus (vt joonis 17) mõjutab eelkõige seda, et haritumad inimesed oskavad oma arvamust demokraatia suhtes rohkem välja öelda. Neid, kes oma arvamust demokraatia arengu kohta Eestis anda ei osanud, oli kõrgaridusega inimeste hulgas 7%, alg- või põhiharidusega inimesi, kelle arvamus puudus oli aga kolm korda rohkem.

Joonis 17. Rahulolu demokraatia arenguga Eestis hariduse lõikes (juunis 2002)

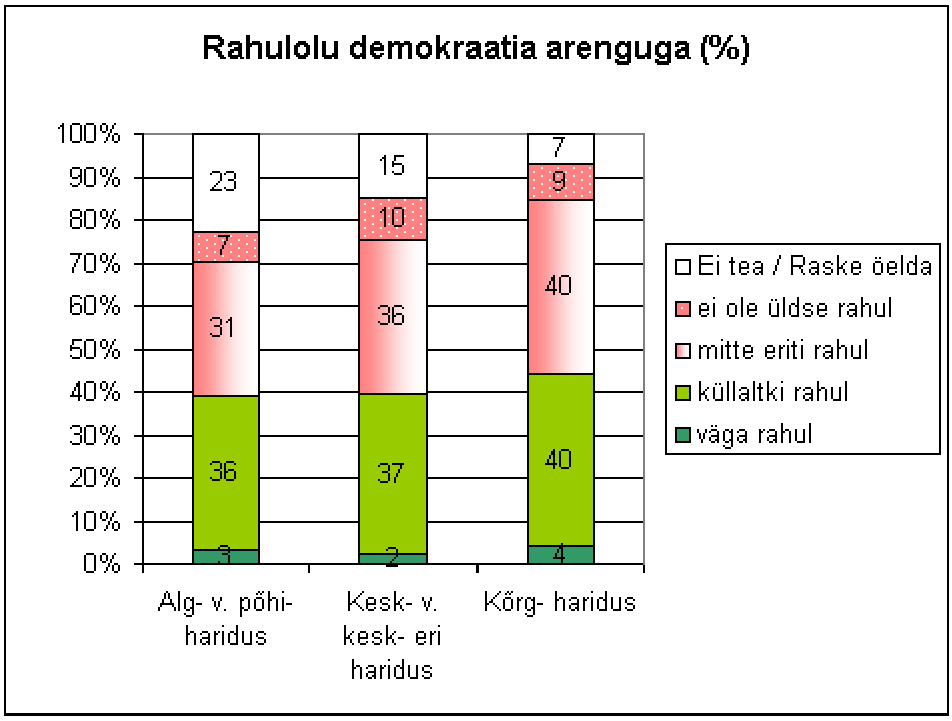

Erisused eestikeelsete ja venekeelsete elanike hinnangute vahel on olemas, kuid need erinevused on selgelt tasandumas (joonis 18) kui võrrelda hinnangute ja hoiakute erinevusi eestlaste ja mitte-eestlaste vahel näiteks 10 aastat tagasi. Eestlastest (küsimustikus oli jaotus eestlasteks ja venelasteks keele alusel) oli 43% rohkem või vähem demkraatia arenguga rahul, venekeelsetest elanikest aga mõnevõtta vähem (33%). Samas aga on venekeelsete inimeste hulgas vähem neid, kes ei ole demokraatia arenguga üldse rahul. Nagu paljude teistegi hinnangute puhul on venekeelsete inimeste hulgas rahulolevaid vähem peamiselt tänu sellele, väga suur osa inimestest vastab küsimusele vastusvariandiga "ei tea, raske öelda". Kriitiliselt ja negatiivselt meelestatud inimesi on mõlemas grupis tegelikut üsna ühepalju (pole statistilist olulist erinevust).
Õpilased, üliõpilased, ettevõtjad, vabakutselised – ühiskonna nö "vabameelsemad grupid" – tunduvad olema demokraatia arenguga rohkem rahul kui pensionärid, palgatöölised, kuid siin taga on selgelt peale inimese elukutse ja ametikoha ka teisi mõjutajaid (vanus, haridustase, sissetulek,) mis on määravad tegurid demokraatia kohta arvamuste väljakujunemisel (joonis 19).

Joonis 18. Rahulolu demokraatia arenguga Eestis rahvuse lõikes (juunis 2002)

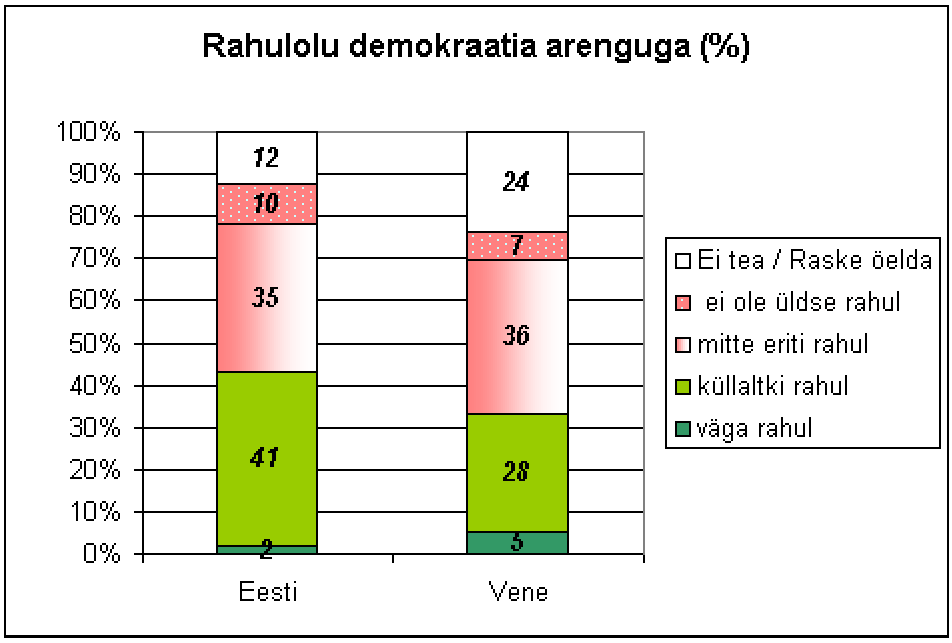

Joonis 19. Rahulolu demokraatia arenguga Eestis elukutse jm staatuse lõikes (2002)

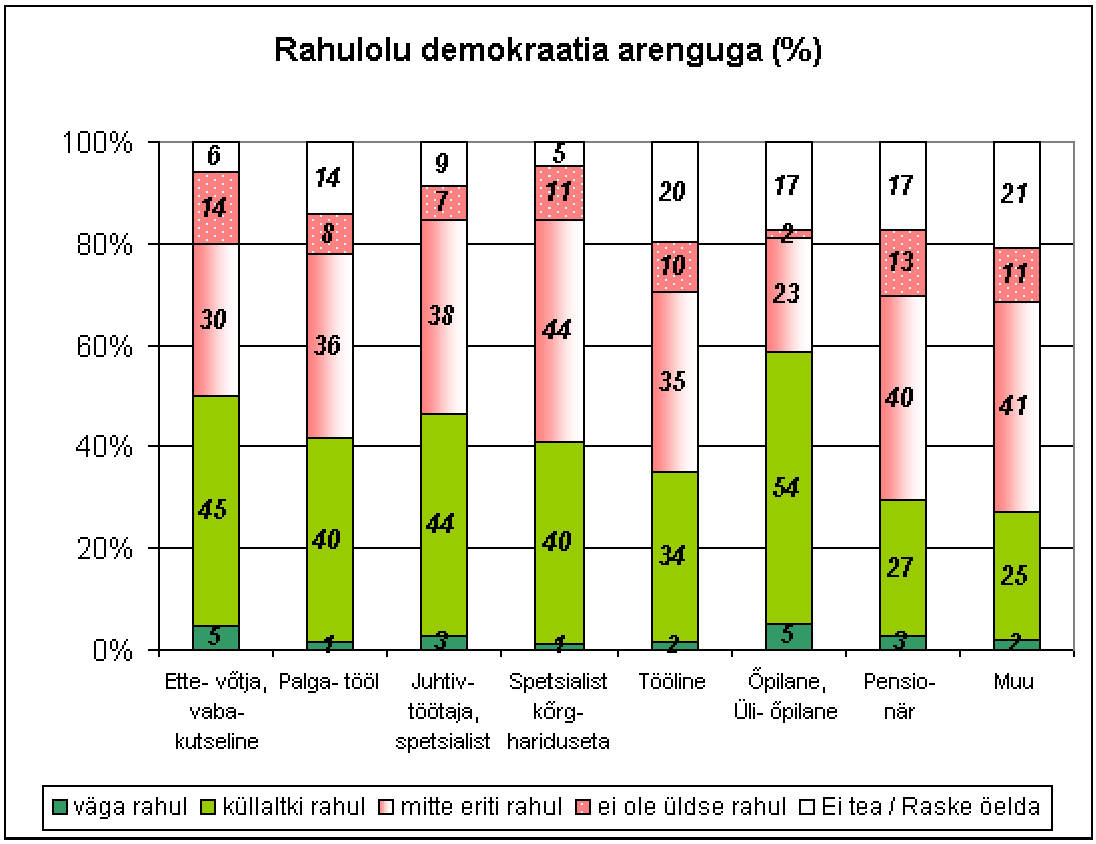

Joonise 20 alusel saab teha paar olulist järeldust. Mida suurem on sissetulek, seda rohkem on selles grupis demokraatia arengut positiivselt hindavaid inimesi (ning vastavalt vähem on kriitiliselt meelestatuid). Muidugi tuleb arvestada, et osaliselt on inimese sissetulek mõjutatud haridusest ja elualast (elukutsest), kuid neid tegureid vaatasime juba eespool. Olulisem on siin ikkagi konkreetne leibkonna sissetulek (sissetulekutase), mis võimaldab inimesele teatud elustandardi ja elukvaliteedi.

Joonis 20. Rahulolu demokraatia arenguga Eestis sissetulekugrupi lõikes (juunis 2002)

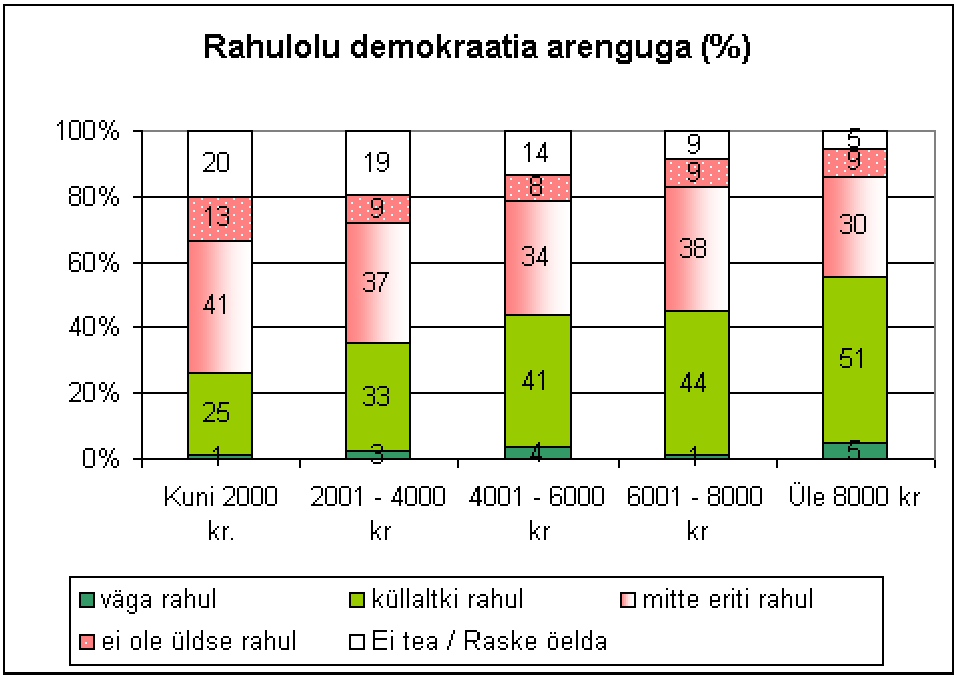

Sellele inimesele, kellele on tagatud praeguste vajaduste rahuldamine põhilises osas ning sellega kaasnev kindlus tuleviku suhtes tundub ühiskond demokraatlikumana kui sellele, kes oma sissetulekuga hädaga ära elab – see on loogiline seletus. Kuid tähele tasub siin panna äärmusgruppide erinevuste suurust – vahe positiivse hinnangu andjate hulgas (kuni 2000 kr sissetulek ja üle 8000 kr sissetulek inimese kohta) on kahekordne (!).
Selline situatsioon vihjab suhteliselt suurele arvamuste erinevuse skaalale. Kui palju inimesi sellest grupist, kus vaid neljandik arvab, et Eestis demokraatia areneb, läheb kindlalt järgmine kord riigikogu valimistele? Kui palju nendest inimestest tuleb kohale ja hääletab tulevasel referendumil EL-iga liitumise poolt? Järgnevalt vaatamegi indikaatortunnuse "rahulolu demokraatia arenguga seoseid riigiinstitutsioonide usaldamisega ning võimaliku hääletamisega EL referendumil. Tabelis 3 esitatud seoste analüüs kinnitab väidet, et Eesti kiiresti muutuvas turumajanduslikus keskkonnas väljendavad inimesed oma nõutuse või negatiivsete hinnangutega suhtumist sotsiaal-majandusliku iseloomuga protsessidesse Eestis ja ilmselt oma pettumust isikliku majandusliku edukuse suhtes. Loomulikult on alust väita, et heal majanduslikul järjel inimesde on vägagi rahul nii demokraatia arenguga kui ka suhtuvad suure usaldusega Eesti tippinstitutsioonidesse.

Tabel 3. Indikaatortunnuste seostekordajad sotsiaalsete tunnustega (Pearsoni koefitsient)

INDIKAATORTUNNUSE: RAHULOLU DEMOKRAATIA ARENGUGA

Usaldus EV peaministri suhtes	0,38
Usaldus Riigikogu suhtes	0,41
Usaldus Valitsuse suhtes	0,35
Usaldus Presidendi suhtes	0,10
Usaldus erakondade suhtes	0,22
Hääletamine tulevasel EL referendumil	0,23
Vanus	0,18
Haridus	0,01
Sissetulek	0,14

INDIKAATORTUNNUSE: HÄÄLETAMINE EL REFERENDUMIL

Elu Eestis läheb üldiselt paremuse suunas	0,33
Isiklik elu läheb paremuse suunas	0,27
Rahul demokraatia arenguga Eestis	0,23
Vanus	0,15
Haridus	-0,10
Sissetulek	-0,13

INDIKAATORTUNNUS: HÄÄLETAMINE EL REFERENDUMIL

Usaldus Riigikogu suhtes	0,27
Usaldus Valitsuse suhtes	0,15
Usaldus Presidendi suhtes	-0,02
Usaldus EV peaministri suhtes	0,20
Usaldus erakondade suhtes	0,14

Aluseks võttes esitatud majandusearengu ja heaolu alased hinnanguid ning nendega tihedalt seotud demokraatia arenguseisundi hinnanguid ja poliitiliste institutsioonide (Riigikogu, Valitsuse ja EV peaministri ning EV Presidendi) usaldamisega, lülitasime kõik need tunnused ühtsesse korrelatsioonianalüüsi.

Korrelatsioonigraafil esitatud tunnuste põhjuslik seostatus lubas kinnitada järgmist:
esiteks, Eesti tipp-institutsioonide usalduse või umbusalduse küsimus on seotud hinnanguga Eesti demokraatia arenguga rahulolu kohta;
teiseks, otsus, mis EL suhtes tehakse, on isikliku ja Eesti päevakajalise majandus ja poliitilise elu rahulolu-teguritest mõjutatud;
kolmandaks, nii toetajate kui ka kahtlejate hinnangud on selgelt välja kujunenud ja selle alusel on selgelt fikseeritav arvamuste üldine trend ja selles olevad "sõlmkohad".
neljandaks selgus korrelatsioonianalüüsiga, et sotsiaalsed tunnusted moodustavad kaks suuremat gruppi: a) tipp-institutsioonide usalduse ja demokraatiaga rahulolu grupp, mida võiks nimetada "usalduse dimensiooniks" ja b) majandusliku ja psühholoogilise heaolu tunnuste grupp, mida võiks nimetada "heaolu dimensiooniks".

Korrelatsioonigraafi analüüs (joonis 21)

Kõige tugevamate seoste tasemel tehtud analüüs (joonisel 21) andis alust väiteks olulise mõjuga "arvamusgrupi" olemasolust 2002 aasta uuringu massiivis. Suur grupp inimestest, kes väljendavad oma negatiivset suhtumise EL-iga liitumisse, esitavad sellega oma skeptilist suhtumist paljudesse sotsiaal-majandusliku iseloomuga protsessidesse Eestis, seejuures on nad reeglina pettunud isiklikust majanduslikust edust ja heaolust. Samas võiks isegi arvata, et tegelikult ei oldagi "EL veendunud vastased", pigem väljendatakse üldist umbusku võimustruktuuride suhtes, kes ei ole suutnud ühe osa inimeste sotsiaalseid probleeme piisavalt selgelt tunnetada.
Eesti presidendi institutsioonil on oluline roll võtmeisikuna Eesti Euroopa-hoiakute kujundajana just vanemaealiste inimeste hulgas. Presidendil, kes asub väljapoolt parlamendis ja valitsuses olevate poliitikute igapäevasid "lehmakauplemisi", on erapooletu institutsiooni imago säilinud terve taasiseseisvumisaja jooksul. Presidendi institutsiooni usaldusreiting on olnud kõrgeim nii eelmise kui praeguse presidendi ajal ning nagu selgus käesolevast analüüsist, ei seosta enamik vastajaid presidendi usaldusväärsust elanike elatustasemega.

Usaldustaju indeks

Analüüsi esimeses etapis saadi korrelatsioonianalüüsi teel tunnuste "tuum", mille alusel saab heaolu ja usalduse dimensiooni arvesse võttes moodustada usaldustaju indeksi (tunnuste kirjeldus toodud Lisas tabelis 1).
Küsitluse kuue küsimuse (indikaatortunnuse) alusel oli võimalik saada kokku maksimaalselt 24 punkti, seega indeksi moodustamisel said skaala osad vastavalt kogutud punktidele järgmise nimetuse: "usaldamatute grupp" 1-6 punkti, "tagasihoidliku usalduse grupp" 7-12 punkti, "piiratud usalduse grupp" 13-18 punkti ja "kõrge usaldusnivooga grupp" 19-24 punkti.

Sellisel sotsiaalsete tunnuste kaalutud indeksi jaotus kujutab endast *usaldustaju tüüpe* ja nad jaotusid järgmiselt:
1. tüüp – usaldamatute grupp – inimesed, kes on Eestis/oma elus pettunud - 1%,
2. tüüp – tagasihoidliku usalduse grupp – inimesed, kes on väga kriitilised - 13%.

3. tüüp – piiratud usalduse grupp – inimesed, kes on küll optimistlikud Eesti mõningate edusammude suhtes, siiski aga paljudes hinnagutes skeptilised – 33%.
4. tüüp - kõrge usalduse grupp – inimesed, kes on kõrge heaolu hinnanguga, Eesti edu üle uhked ja tipp-institutsioone väga usaldavad - 53%.
Kokkuvõttes kinnitas usaldustaju tüüpide jaotus, et Eesti-tuleviku optimism ei ole inimestes kadunud ja umbes pooled vastajatest kalduvad positiivsete hinnangute poole. Kriitilisust ja skeptilisust koos optimismiga on eesti inimeste iseloomustamiseks nimetanud ka kirjanik Jaan Kross, kes on kasutanud väljendit "helged skeptikud", mis eesti inimeste olemust peegeldab väga hästi.
Järgnevalt käsitletakse saadud usaldustaju tüüpe võrdlevalt sotsiaalse tunnuste lõikes (vanus, keel, haridus, sissetulek, kodakondsus, elukoha tüüp ja vastaja sugu) . Elukoha ja soo lõikes on seose usaldusväärsus alla 90%.
Analüüsi kaasatud sotsiaalsed tunnused on usaldustajuga seotud erineval määral. Siiski on üldiselt positiivsemad oma hinnangutes (institutsioone usaldusväärsemaks pidavamad) nooremad eestlased, samuti need vastajad, kelle sissetulekud on keskmisest tunduvalt kõrgemad (8000 krooni).

Tabel 4. Usaldustaju tüüpide jaotus ja seos üksikute sotsiaalsete tunnuste lõikes

	4. tüüp	**3. tüüp**	**2. tüüp**	**1. tüüp**
Üldine keskmine	53%	33%	13%	1%
Vanusgrupid	seosenäitaja 99%-usaldusnivoo korral			
15-19 aast	74%	21%	6%	0
20-29 aast	60 %	31%	7%	2%
30-39 aast	53%	36%	10%	1%
40-49 aast	52 %	32%	15%	1%
50-59 aast	43%	36%	20%	1%
60 ja vanem	46%	35%	18%	1%
Vastaja keel	seosenäitaja 99% usaldusnivoo korral			
Eesti keel	55%	33 %	12%	0%
Vene keel	46%	33%	18%	2%
Kodakondsus	seosenäitaja 97% usaldusnivoo korral			
Eesti kodanik	53%	33%	13%	1%
Vene kodanik	51%	28%	20%	2%
Kodakondsuseta	47%	32%	16%	4%
Haridus	seosenäitaja 95% usaldusnivoo korral			
alg või põhiharidus	55%	29%	15%	1%
kesk- või keskerihar.	49%	35%	15%	1%
kõrgharidus	60%	34%	6%	0%
Sissetulek (eelmise kuu tegelik sissetulek)	seosenäitaja 99% usaldusnivoo			
Kuni 2000 kr	40%	33%	26%	1%
2001- 4000 kr	50%	35%	13%	2%

4001- 6000 kr	52%	36%	12%	1%
6001- 8000 kr	55%	32%	13%	0%
üle 8000 kr	65%	30%	5%	0%

Kokkuvõttes kinnitas eelnev korrelatsioonianalüüs, et sotsialsetest tunnustest moodustub kaks suuremat gruppi. Esiteks tipp-institutsioonide usalduse ja demokraatiaga rahulolu grupp, mida võiks nimetada "usalduse dimensiooniks" ja teiseks majandusliku ja psühholoogilise heaolu tunnuste grupp, mida võiks nimetada "heaolu dimensiooniks". Viimasega on tihedas seoses vastused, mis antud Eesti võimaliku Euroopa Liiduga ühinemisreferendumi küsimusele.
On selge, et edasiseks analüüsiks on vajalik rakendada regressioonanalüüsi meetodit, sest vajalik oleks leida mudel-seletus selle kohta, kuidas on omavahel seotud küsitluses osalenud vastajate hinnangud ja milline on nende tegelik kaalukus (põhjuslikkus) hindamisprotsessis. Mudeli alusel saame vastuse küsimusele, kui palju sõltuva muutuja (usaldustaju) varieeruvusest moodustavad esitatud sõltumatud muutujad (indikaator-tunnused). Toetudes mudelis esitatud beeta-koefitsiendile, on võimalik analüüsida, milline on nende tegurite (tõenäosuslik) prioriteetsus antud hindamis protsessis.

Tabel 5. REGRESSIOONIMUDELID I - III usaldustaju analüüsiks

I mudel (4 tunnust)		II mudel (6 tunnust)		III mudel (10 tunnust)	
:Determ kordaja 60,3%	b-.k.	determ kordaja 83,7 %	b-k.	determ kordaja 83,5%	b-k.
1.Valitsuse usaldamine	0, 346	1. kas Eestis elu paremaks	0, 328	1. kas Eestis elu paremaks	0, 350
2. rahuolu demokr areng	0, 304	2. kas isikl elu paremaks	0, 294	2. Valitsuse usaldamine	0, 282
3. Riigikogu usaldamine	0, 155	3. Valitsuse usaldamine	0, 276	3. kas isikl elu paremaks	0, 266
4. EV Presidendi usald.	0, 118	4. Riigikogu usaldamine	0, 254	4. rahulolu demokr arenguga	0, 157
		5. rahulolu dem arenguga	0,158	5. Riigikogu usaldamine	0, 152
		6. EV Presidendi. usald.	0,127	6. EV Presidendi usald	0, 114
				7. vastaja haridus ei mõjuta	(0,013)
				8. vastaja vanus ei mõjuta	(0,010)
				9. vastaja sissetulek ei mõjuta	(0, 009)
				10. erakondade usald. ei mõjuta	(0,004)

.
Esitatud kolmest regressioonimudelist on esmase vaatluse alusel vajaliku usaldusväärsusega kõik kolm. Juhul kui esialgsele nelja sotsiaalse tunnusega mudelile lisada veel kaks sotsiaalse heaolu alast indikaaktortunnust, suureneb usaldustaju kui

sõltuva tunnuse varieeruvuse usaldusväärsuse hinnang ligemale kolmandiku võrra ja ületab 83%. Et seejuures III mudeli puhul usaldusväärsuse tase ei suurene, sobib usaldustaju analüüsiks II mudel.
Küsitluses osalenud vastajate hinnangud on vastastikku tihedalt seotud, seda kinnitavad kõrged korrelatsioonikoefitsiendid. Seejuures heaolu dimensiooni näitajad (rahuolu/rahulolematuse hinnnagud Eesti ja personaalse heaolu valdkonnas) prevaleeruvad usalduslikkuse dimensiooni üle. Milline on nende tegelik kaalukus (põhjuslikkus)?
Kõige olulisema kaaluga ongi Eesti arenguga üldise rahuolu tunnus ("Mis te arvate, kas käesoleval ajal läheb elu Eestis paremuse või halvemuse suunas?") - beeta- koefitsent 0, 328. Sellele järgneb isikliku eluga rahuolu tunnus ("Kui Te mõtlete enda elule isiklikult – kas üldiselt läheb Teie elu paremuse või halvemuse suunas?") - beeta-koefitsient 0, 294. Kolmandal positsioonil on valitsuse usaldamise tunnus - beeta-koef. 0,276. Sellele järgnevad demokraatiaga rahuolu tunnus - beeta-koef. 0,158 ja Riigikogu usaldamise tunnus - beeta-koef. 0,155. Alles seejärel presidendi usaldamise tunnus - beeta-koef. 0, 118.
Hüpotees sellest, et tunnustest kujuneb kaks suuremat teineteisega läbipõimunud indikaatortunnuste gruppi (majandusliku ja psühholoogilise heaolu tunnuste grupp, mida võiks nimetada "heaolu dimensiooniks ja Eesti tipp-institutsioonide usalduse ja demokraatiaga rahulolu grupp, mida võiks nimetatada "usalduse dimensiooniks") osutus paikapidavaks. Tulemus, et nn heaolu dimensioon on mudelis valitsev kordab korrelatsioonianalüüsi tulemust.
Viimase analüüsietapi käigus leiti seletus, millisel viisil on omavahel seotud küsitluses osalenud vastaja personaalse usaldustaju moodustavad tunnused (sõltumatud muutujad) ja EL-i tulevasse referendumisse suhtumine (sõltuv muutuv). Küsimusele, milline on inimese käitumisviis võimaliku EL-rahvahääletuse situatsioonis, saadi statistiliselt tõenäosuslik kinnitus regressioonimudeli väljatöötamise käigus. Tabelis 6 on esitatud nimetatud kaks mudelit (IV ja V).

Tabel 6. REGRESSIOONIMUDELID IV-V
EL-i tulevasse referendumisse suhtumise kohta

IV mudel (3 tunnust)		IVA mudel (vaesem gr <2000kr kuus)		V mudel (10 tunnust)	
:Determ kordaja 12%	b-.k.	determ kordaja 13 %	b-k.	determ kordaja 13%	b-k.
1. rahuolu demokr arenguga Eestis	0, 243	1. kas Eestis elu paremaks/ halvemaks	0, 320	1. kas Eestis elu paremaks/halvemaks	0, 194
2. Riigikogu usaldamine	0, 109	2.rahulolu demokr arenguga	0, 058	2. Riigikogu usaldamine	0, 119
3. kas Eestis elu paremaks/halvemaks	0, 078	3. Riigikogu saldamine	0, 018	3. rahulolu demokr arenguga	0, 107
				4. Valitsuse usaldamine	0, 097
				5. EV Presid usaldamine	0, 065
				6. vastaja haridus ei mõjuta	0, 044
				7. erakondade usaldam ei mõjuta	(0,028)

	8. kas isikl elu paremaks ei mõjuta	(0,023)
	9. vastaja vanus ei mõjuta	(0, 010)
	10. vastaja sissetulek ei mõjuta	(0,009)

.

Mudeliversioonide (IV ja V) näol oleme saanud statistiliselt piisavalt korraliku seletusjõuga mudeli selle kohta, kuidas on seotud küsitluses osalenud vastajate hinnangud ja milline on nende tegelik kaalukus EL-referendumi eelses sotsiaalses kommunikatsiooniprotsessis.

Küllaltki selgelt eristub mudeliversioon IV A, mis peegeldab Eesti vaesema elanikkonna (sissetulekuga kuni 2000 krooni pereliikme kohta kuus) hinnanguid. Seletus on järgmine: tagasihoidliku sissetulekuga elanikkonna gruppi (Statistikaameti hinnangu järgi – vaesusgruppi) kuuluvad vastajad eristuvad eelkõige oma üldise heaolu hinnangutelt. Neile on küsimus "kas käesoleval ajal elu Eestis läheb paremaks või halvemaks" tähtis ja oma selgelt negatiivsete vastustega nad eristusid küsitletute massiivi taustal. Näiteks kui võrrelda omavahel nende hinnanguid, kelle arvates Eestis läheb elu halvemuse suunas üldkeskmise hinnangugrupiga, siis vahe (eristumine) vaesema kihi ja üldkeskmise hinnangu vahel oli 13 protsendipunkti (halvemaks läheb 37% vaesemasse kihti kuulujate arvates, seejuures üldkeskmine oli 24%).

Siinkohal vajaks seletust asjaolu, et kui IV versioonis on vaatluse all kolm sõltumatut tunnust, siis on determinatsiooni kordaja väärtus 12% ja mudeli V versiooni juures on see 13%, seega kirjeldusvõime tõus on minimaalne. Seejuures tunnuste loetelu on täpselt sama, siiski on üksikute sõltumatute muutujate prioriteetsus erinev. Näiteks madalaima sissetulekugrupi lõikes analüüs (IV mudeli erijuht) kinnitab vaesemate inimeste Euroopa Liiduga ühinemise alaste hinnangute tugevat seotust eelkõige heaolu üldhinnanguga (mudelis ainult see tunnus on olulise beeta-koefitsendiga). Siinkohal tuleks alla kriipsutada, et nn vaesema elanike hulga mängib nimetatud seos statistiliselt suurt osa, aga samas keskmise ja rikkama sissetulekuga inimeste Euroopa hinnangutele kui sõltuvale tunnusele polnud mudelisse lülitatud sotsiaalsetel tunnustel statistiliselt olulist seotust (ja see mudeliversioon on tabelis 6 esitamata).

Kokkuvõttes - käsitledes erinevate sotsiaalsete tunnuste osakaalu ja seega nende tunnuste võimalikku olulisust antud mudelis (protsessis) tuleb kinnitada, et kümnest mudelisse lülitatud sõltumatust muutujast on olulisema kaaluga ainult kolm, seega EL-i tulevase referendumi tulemus sõltub heaolu üldhinnangust ("kas Eestis läheb elu paremaks või halvemaks"), Riigikogu usaldamisest/mitteusaldamisest ja rahuolust Eesti demokraatliku arenguga (" olete väga rahul... kuni mitte üldse rahul").

Seega kaks Euroopa Liidu teemalise otsustusprotsessi analüüsiks loodud regressioonimudeli varianti kinnitavad, et usaldustaju indeksisse lülitatud heaolu ja usalduse dimensiooni mõju on võimalik kinnitada Euroopa Liiduga ühinemise küsimuses antud hinnangutele. Regressioonimudelit analüüsides selgus, et olulisi muutujaid on EL-referendumiprotsessis küllaltki palju (sest küsitluses oli palju tunnuseid -muutujaid).

Seega antud mudel kirjeldab sõltuvate muutujate variatiivsusest esmapilgul tagasihoidlikul, aga konkreetse hüpoteesi kinnitamiseks täiesti rahuldaval määral. Eestis on presidendi institutsioonil piisavalt neutraalne roll ja seda kinnitab ka beeta-koefitsiendi madal näitaja. Seega võiks lugeda lisahüpoteesi presidendi erilisest rollist kinnitatuks. Analüüs lubab öelda, et kuigi vaesemate elanike jaoks on presidendi erapooletus ja ausameelsus ideaaliks saanud ja teda usaldatakse väga (näiteks pensionäride hulgas usaldab täielikult 44%), pole võimalik kinnitada, et sellest lähtutakse Eesti Euroopa-tuleviku otsustuse tegemisel. Vanemad inimesed eelistavad täna olla äraootaval seisukohal.

3. Eluga rahulolu kui elukvaliteedi näitaja

3. 1. Sotsiaalsed tegurid rahulolu-indikaatorite mõjutajana

Eelnevast analüüsist selgus, et toetudes kahe olulise heaolu tunnuse ("Kas Eestis läheb elu paremuse või halvemuse poole" ja "Kas olete rahul demokraatia arenguga Eestis") põhjalikumale käsitlusel väljendavad inimesed vägagi intensiivselt oma suhtumist sotsiaal-majandusliku iseloomuga protsessidesse oma isiklike õnnestumiste (või pettumuste) prisma läbi. Kas seline nähtus on viimase aja "saavutus" või on rahva hinnangud eluedenemisele ja enda elu kvaliteedile olnud kogu aeg sama kriitilised? Selle küsimuse sügavamaks analüüsiks on mõningad võimalused, sest ARIKO poolt korraldatud arvamusuuringus (2002 aasta juunis) leidus sama majandusliku heaolu alaste küsimuste blokk, mida kord on juba analüüsitud.1[1] Analüüsi aluseks võeti sotsiaalse stratifikatsiooni, majandusliku heaolu ja töötuksjäämiset võimaluse indikaatorid (esitatud tabelis 26), mis väljendavad respondendi subjektiivset hinnangut oma elule võrreldes enda konkreetset olukorda, võimalusi ja tulevikuväljavaateid üldise ühiskonna arengu taustal.

Ka käesoleva analüüsi aluseks olevast ARIKO poolt kogutud empiirilisest andmebaasist moodustati sarnaselt 1996 aasta massiiviga majandusliku heaolu indeks.

Indeksisse kuulusid tunnused, mis saadi järgmiste küsimuste alusel (vt: Tabel 2 lisas):

- Kas viimase aasta jooksul on Teie leibkonna olnud raskusi eluasemekulutuste eest tasumisel?
- Mida Te arvate, kas praegusel töökohal töötades on Teil on oht jääda töötuks?
- Milliste inimeste hulka kuulute Te Eestis täna? (skaala: hea varanduslik positsioon ... kuulun kõige vaesemate inimeste hulka)
- Kas pärast iseseisvumist on elu Eestis Teile isiklikult olnud oodatust kergem, raskem või vastab ootustele?

Küsitluse nelja indikaatortunnuse alusel oli võimalik saada kokku maksimaalselt 16 punkti, seega indeksi moodustamisel said skaala osad vastavalt kogutud punktidele järgmise nimetuse: "madal tase" - 1- 4 punkti, "rahuldav tase" 5-8 punkti, "hea tase" 9-12 punkti ja "kõrge heaolu" grupp 13-16 punkti.

Nimetatud tunnuste kaalutud indeksi kui majanduslik heaolu tüüpide jaotus 2002 ja1996 aastal küsitluse andmetel oli järgmine (andmestik tabelis 7, joonisel 22 lisas).

1[1] Lepinguline koostöö ARIKO ja Aksel Kirchi uurimisrühma vahel 1996. aastal. Vastavad tulemused ilmusid raamatus: Aksel Kirch (ed.) The Integration of Non-Estonians intoEstonian Society: History, Problems and Trends, Tallinn, 1997.

Tabel 7. Majandusliku heaolu tüüpide jaotus 2002. ja 1996. aastal

Tüüp	Heaolu tase	2002	1996
1. tüüp	"madal tase"	26,2%	17,6 %
2. tüüp	"rahuldav tase"	51,5 %	45,2%
3. tüüp	" hea tase"	20, 3 %	34,7%
4. tüüp	"kõrge heaolu tase"	1,8%	2,4%

Nagu näitab ülaltoodud võdlus 1996 (märts) ja 2002. (juuni) aasta küsitlustulemuste vahel on muutuste trend negatiivses suunas. Neil aastatel on toimunud Eesti elanike arvamuses selge nihe – oma elu tunnetatakse olevat muutunud vaesumise suunas. Oluliselt on suurenenud nende inimeste osakaal, kes hindvad oma elukvaliteeti madalaks (19,7%lt 34,4%le) ja vähenenud nende inimeste osakaal, kes hindavad oma elukvaliteedi heaks (35,7%lt 17,7%le).
Kahjuks ei ole ainuüksi sotsioloogilise andmestiku alusel võimalik öelda, kas muutused on toimunud tegelikult ka näiteks sissetuleku ostujõu alusel negatiivses suunas ja inimesed on tõesti rohkem raskustes oma eluasemekulude maksmisel, oht töötuks jääda on suurem, varandusliku positsioon on kehvem ja rohkem inimesi loeb end vaesemate hulka kuuluvaks. Teine võimalus on see, et vahepeal on taustsüsteemid niivõrd muutunud, et üha enam inimesi võrdleb enda isiklikku heaolu arenenud riikide olukorraga (naabritega põhjamaadest) ja sellest taustast lähtuvalt annab oma olukorrale pessimistlikuma hinnangu. Siiski on tõenäoline, et mõjunud on mõlemat liiki nimetatud tegurid. Kahtlemata on töötuksjäämise oht praegu suurem kui ta oli kuus aastat tagasi ning ka eluasemekulud on enamasti suurenenud ning nende tasumisega on rohkem probleeme (lisaks on paljudel uue eluasseme soetamisega seotud kulud jmt). Aga teisest küljest tuleb märkida, et Eesti kui EL kandidaatriigi jaoks on ka muutunud tavaliseks võrdlus EL liikmesriikidega. Näiteks kasutatakse tihti Eesti elatustaseme indikaatoriks võrdlust liikmesriikidega – Eesti SKP moodustab ca 40% EL riikide keskmisest SKP-st. Siiski tuleks rõhutada seda, et nii seadusandjale kui ka poliitika elluviijale on oluline teada, et vaatamata üldisele SKP kasvule ja suhteliselt soodsale majandusarengule on rahva üldine hinnang oma olukorrale muutunud oluliselt kriitilisemaks. On vähe tõenäoline, et olukorras, kus rahva hinnang oma elukvaliteedile on muutunud kriitilsemaks, suudaks valistus lõputult tõestada vastupidist. Rahva elatustaset ei saa loomulikult keegi kiiresti hüppeliselt tõsta, kuid riigiinstitutsioonid saaksid vähendada liigsuurt hinnangute erinevuse tekkimist sellega, et tunnistada rohkem olemasolevaid probleeme ja osaleda diskussioonis ja kaasata rahva aktiivsemat osa nende probleemide lahendamisele.

3. 2. Regressioonanalüüsi tulemused

Tekib põhjendatud küsimus - milline on nende majandusliku heaolu indeksisse lülitatud sotsiaalsete tunnuste tegelik kaalukus (põhjuslikkus) selles sotsiaalse dünaaamika protsessis ja kuidas on see muutunud kahe uuringu vahelisel perioodil? Selleks tehti regressioonianalüüs.

Tabel 8. REGRESSIOONIMUDEL VI

tänase majandusliku heaolu tunnuste alusel

2002. aasta mudel (4 tunnust)		**1996. aasta mudel (4 tunnust)**	
Determinatsioonikordaja 76, 5%	beeta -koef	Determinatsioonikordaja 76,3 %	beeta-koef.
1. viim. a jooks olnud raskusi eluasemkul tasum	0,537	1. oht jääda töötuks	0,511
2. oht jääda töötuks sellel või järgmisel aastal	0,351	2. raskused eluasekul eest tasumisel	0,537
3. kas pärast 1991 a-t on elu olnud ood.kergem, raskem	0,242	3. milliste inimeste hulka kuulute täna	0,223
4. milliste inimeste hulka kuulute täna	0,198	4. pärast 1991 on elu Eestis ol kergem, raskem.	0,005

Nagu kinnitab determinatsioonikordaja kõrge näitaja (76%), olid mõlemad mudelid - nii 2002 kui ka võrdluseks tehtud 1996 aasta massiivi oma, usaldusväärsuse aspektist rahuldavad. Sest neli mudelisse lülitatud sotsiaalset tunnust kirjeldavad 75% varieeruvusest. Seejuures olid 2002 juunis küsitluses osalenud vastajate hinnangud vastastikku tihedalt seotud (beeta-koefitsiendid vahemikus 0,198 - 0, 530).

Selgus, et heaolu-dimensiooni näitajad (kas perel on olnud raskusi eluaseme kulutuste eest tasumisel ja töötuksjäämise ohu tunnetamine) prevaleeruvad tänase sotsiaalse staatuse ja mõõdunud üleminekuperioodi aastate hinnangute üle. Seejuures oli see nii ka 1996 aastal.

2002 aasta andmetel oli kõige olulisema kaaluga tunnus - "kas perel on olnud raskusi eluaseme kulutuste eest tasumisel?" (beeta-koefitsient 0, 537). Sellele järgnes töötuksjäämise ohu teemaline küsimus –"mida Te arvate, kas praegusel ametikohal

töötades on Teil oht jääda sellel või järgmisel aastal töötuks?" (beeta-koefitsient 0, 351). Kolmandal positsioonil on üleminekuaja hinnang (beeta-koef. 0,242), sellele järgneb sotsiaalse staatuse tunnus so küsimus: "milliste inimeste hulka kuulute Teie Eestis täna" (beeta-koefitsien 0, 198).

Analüüsi käigus selgus olulised tulemused. Aastatel 1996- 2002 korraldatud uuringute alusel on sotsiaalse dünaamika tunnuste fikseerimise käigus välja eraldunud kaks suuremat (seejuures teineteisega tihedalt läbi põimunud) indikaatortunnuste gruppi. Nendeks on majandusliku heaolu tunnuste grupp, mida võiks nimetada "heaolu dimensiooniks" ja sotsiaalse staatuse ja üleminekuaja hinnangu tunnuste grupp, mida võiks nimetatada "sotsiaalse staatuse dimensiooniks". Seejuures tänase majandusliku heaolu dimensioon on "valitsev", sest majandusliku heaolu tunnuste beeta-koefitsiendid on regressioonimudelis olulisemalt kõrgemad sotsiaalse staatuse dimensiooni vastavate näitajatega võrreldes .

Selline sotsiaalne dünaamika on loomulikult peegelduse leidnud elukutse-identiteedi muutumises ning igapäevase turvalise töö-ja heaolutunde puudumine) mõjutab otseselt seda uut identiteedi protsessi negatiivse külje poolt. Seejuures töötuksjäämise ohu sagedane tunnetamine seda näitabki.
Regressioonianalüüsi mudelis ilmnenud kõige olulisemate (tugevamate) seoste sõlmvaldkond ***- sotsiaalse dünaamika tunnuste fikseerimise käigus välja eraldunud kaks suuremat tunnusterühma*** **a**ndis kinnituse selleks, et järgnevalt veelgi sügavamalt analüüsida. Eesmärgiks on arvamusuuringu massiivist välja tuua paar kõige olulisemat "valitsevat arvamusgruppi" (seejuures nii teatud trendiprotsessi kui ka personaalseid rühmi), st nende inimeste hinnangud, kes kokkuvõttes positiivselt või negatiivselt "mõjutavad" meie uuritavaid massiive.
Seejuures on võimalik analüüsida juba käsitletud nelja sotsiaalse tunnuse mõju selgelt dünaamilise näitajale – võimalikule sotsiaalsele staatusele tulevikus. 2002. aasta küsitlusmassiivi alusel tehtud regressionimudel (VII) tulevase statatuse aspektist "töötab" piisavalt hästi (seda kinnitab determinatsioonikordaja - 50%). Ka 1996. aasta küsitlusmassiivil on see näitaja piisavalt kõrge – 37.5 %. Kõrged on ka beetakoefitsendi väärtused, mis on eriti täheldatav tänase staatushinnangu mõju osas tulevase staatuse hinnangule (vastav koefitsient kõigub 0, 5 - 0,6 vahel).

Tabel 9. REGRESSIOONIMUDEL VII
tulevase sotsiaalse staatuse mõjustatuse kohta

2002. aasta mudel (4 tunnust)		**1996. aasta mudel (4tunnust)**	
Determinatsioonikordaja r^2 50%	beeta k.	Determinatsioonikordaja r^2 37.5 %	beeta k.
1. Milliste inimeste hulka kuulute Eestis täna	0, 674	1. Milliste inimeste hulka kuulute Eestis täna	0, 563
2. kas pärast 91 a elu olnud ood.kergem, raskem	0,101	2. Viim. aastal olnud raskusi eluasek eest tasum	0,071
3. oht jääda töötuks sellel või järgmisel aastal	0,074	3. oht jääda töötuks 1996 aastal	0, 062
4. Viim aastal olnud raskusi eluas kulut eest tasum	0, 021	4. kas pärast 1991 a-t on elu Eestis olnud kergem, raskem või vastas ootustele	0,005

Seega nii 1996. aastal kui ka 2002. aastal määras küsitletute tuleviku-staatuse hinnangu väga selgelt nende tänane seisund. Küsitletud inimesed ei looda olulisi muutusi lähemas tulevikus. Tegemist pole mitte ainult ratsionaalse mõtteviisiga, ilmselt on paljud inimesed tunnetanud oma sotsiaalse staatuse ja sellega kaasneva majandusliku seisundi stabiilsust ja selgepiirilist klassikuuluvustki.

Seejuures oli "pessimiste" 1996. aasta märtsis vähem kui 2002. aasta juunis, teisiti öeldes inimeste hinnangud oma tuleviku suhtes olid 2002. aastal tunduvalt enam determineeritud tänase seisundiga.

Samasugusele järeldusele jõuti ka selle mudeli analüüsimisel, mis peegeldas eestlaste ja muulaste hinnangute võrdlust aastatel 1996 ja 2002.

Lisas tabelites 3-7 esitatud andmestik (nii tavaline protsentjaotus kui ka regressioonimudeli analüüs kinnitas, et võrreldes eestlastega on muulaste majanduslik heaolu hinnangud 2002. aastal oluliselt tagasihoidlikumad kui eestlastel. Näiteks on muulaste hulgas tunduvalt vähem hea ja kõrge heaolugruppi kuuluvaid inimesi (vastavalt 22% eestlaste hulgas ja 12% mitte-eestlaste hulgas). Aga seejuures on vajalik alla kriipsutada, et kui ka 1996. aasta andmetel olid küllaltki suured eristumised (eestlaste hulgas oli 43,7% ja muulaste hulgas 33,2% kahte kõrgemasse heaolugruppi kuuluvaid inimesi) siis polnud vahed vaesemate - rikkamate proportsioonides sedavõrd tuntavalt olemas.

Seejuures on eestlastel tänase majandusliku heaolu (eluasemekulutuste maksmine kui majandusraskusi väljendav indikaator) dimensioon veelgi domineerivam, sest majandusliku heaolu tunnuste beeta-koefitsiendid on regressioonimudelis olulisemalt kõrgemad sotsiaalse staatuse dimensiooni näitajatega võrreldes. Seejuures on eestlaste hinnangutes oluliselt tõusnud tööpuuduse probleemi tunnetamine. Muulastel oli tööpuuduse küsimus tähtsaim 1996. aastal, aga 2002. aastal on selleks selgelt juba majandusliku heaolu otsene näitaja – raskused eluasemekulutuste maksmisel.

Kui proovida kokkuvõtteks käsitledes erinevate sotsiaalsete tunnuste osakaalu ja seega nende tunnuste võimalikku olulisust antud sotsiaalse dünaamika protsessis (ja seejuures ka Euroopa Liiduga ühinemisreferendumi protsessis) siis saab statistiliste analüüside alusel kinnitada, et kümnest regressioonimudelitesse lülitatud sõltumatust muutujast on olulisema kaaluga kolm:

esiteks, majandusliku heaolu hinnangud ("kas Eestis läheb elu paremaks või halvemaks"),

teiseks, eluasemekulutuste tasumist kui perekonna majanduseisu peegeldav heaolu tunnus ja

kolmandaks, rahuoluhinnang Eesti demokraatliku arenguga.

Nendest heaolu-rahuolu tunnustest (heaolu dimensiooni grupi tunnustest) jäävad küllaltki tuntavalt maha sotsiaalse staatuse tunnused (sotsiaalse staatuse dimensiooni tunnused). Seejuures on seda võimalik väita pigem hüpoteesi korras, sest erinevad tunnused olid võetud kahest erinevast uuringumassiivist.

Seda arengutrendi saab siiski kinnitada. ARIKO MG poolt 1996. ja 2002. korraldatud võrdlusuuringu regressioonianalüüsi alusel. Nimelt ka 1996. ja 2002. a. sotsiaalse dünaamika tunnuste võrdlusandmestiku analüüsis eraldusid välja kaks suuremat (ja teineteisega tihedalt läbipõimunud) indikaatortunnuste gruppi. Seejuures oli "valitsev"

nimelt majandusliku heaolu tunnuste grupp. See kinnitab veelkord Euroopa Liidu hoiakute protsessi analüüsis esile tulnud seisukohta, et Eestis on personaaalsel majandusliku heaolu hinnangul prioriteet üldisemate hinnangute suhtes.
Seega nii 1996. aastal kui ka 2002. aastal määras küsitlute tuleviku-staatuse hinnangu piisavalt selgelt nende tänane seisund ja olulisi muutusi ei loodeta saavutada. Turumajanduse ülesehitanud Eestis on paljud inimesed tunnetanud oma saavutatud majandusliku saatuse ja heaoluseisundi stabiilsust ja sellega kaasnevat paratamatuski. Võrdlusuuring kinnitab et seejuures oli pessimiste 1996. aasta märtsis oluliselt vähem kui 2002. aasta juunis. Siinkohal tuleks alla kriipsutada, et makromajanduslike näitajate aspektist on mõlemad küsitlusperioodid väga sarnased, sest nii 1996.a I kvartalis kui ka 2002. aasta II kvartalis oli tegemist majandusliku tõusuperioodiga. Siiski on 2002 aasta l küsitlenud inimesed tunduvalt "elukogenumad", sest üle on elatud pikk majanduslanguse ja väga aeglase kasvu periood (aastatel 1998-2001).
On alust arvata, et näiteks mitte-eestlaste iseloomulik skeptilisus oli 1996 aastal pärast edukalt toimunud eluruumide privatiseerimist küllaltki madal, ent 2002 aastal on hinnangud tunduvalt negatiivsemad. Seda kinnitabki regressioonimudeli analüüsis eestlaste ja muulaste hinnangute võrdlusandmestik aastatest 1996 ja 2002.
Lisas tabelites 3-7 esitatud andmestiku analüüsid kinnitasid, et võrreldes eestlastega on muulaste majandusliku heaoluhinnangud 2002. aastal oluliselt tagasihoidlikumad kui eestlastel. Näiteks on muulaste hulgas tunduvalt vähem hea ja kõrge heaolugruppi kuuluvaid inimesi (vastavalt 22% eestlaste hulgas ja ainult 12% mitte-eestlaste hulgas). Aga seejuures on vajalik alla kriipsutada, et kui ka 1996. aasta andmetel olid küllaltki suured eristumised (eestlaste hulgas oli 43,7% ja muulaste hulgas 33,2% kahte kõrgemasse heaolugruppi kuuluvaid inimesi) siis polnud vahed vaesemate - rikkamate proportsioonides edavõrd tuntavalt olemas.
Seejuures on eestlastel tänase majandusliku heaolu (eluasemekulutuste maksmine kui majandusraskusi väljendav indikaator) dimensioon veelgi domineerivam, sest majandusliku heaolu tunnuste beeta-koefitsiendid on regressioonimudelis olulisemalt kõrgemad sotsiaalse staatuse dimensiooni näitajatega võrreldes. alles aastal 2002. Seega on eestlaste jaoks muulastega võrreldes paar aastat hiljem väga oluliselt tõusnud tööpuuduse probleem. Muulastel oli tööpuuduse küsimus tähtsaim 1996 aastal, aga 2002 aastal on selleks selgelt juba majandusliku heaolu otsene elukvaliteedi näitaja – (pidevad) raskused eluasemekulutuste maksmisel.

3. 3. Sotsioloogilise analüüsi tähendusest demokraatia arendamisel

Sotsioloogilised uuringud sotsiaalsete rühmade ja võimuinstitutsioonide suhetest on põhimõtteliselt demokraatia uuringud. Seadused, seda teostavad võimuorganid ja poliitikud ei saa ühiskonnas sõltumatult toimida. Demokraatlike mehhanismide, sealhulgas seaduste, ühiskonna toimimist reguleeriv mõju sõltub muude tegurite hulgas ka sellest, mil määral need mehhanismid leiavad toetust ühiskonna kultuuritraditsioonides javäärtustes, mis väljenduvad ka avalikus arvamuses.

Samas on ka selge, et paljusid otsuseid ei saa teha kogu rahvas üheskoos olles samal ajal asjatundja või ekspert kõigis valdkondades. Siiski ei saa alati õigustada sellise väitega avaliku arvamusega selges vastuolus olevaid otsuseid. Rahva arvamuse järjekindel ignoreerimine (väitega, et tuleviku nimel tuleb teha momendil ebapopulaarseid otsuseid) viib varem või hiljem lõhe tekkimiseni rahva ja võimuesindajate vahel. Sellise stiil võis olla teataval määral õigustatud taasiseseisvumise algusaastail, kui otsuseid tuli vahetevahel teha mõnes mõttes ekstreemolukordades. Praegu peaks olema loomulik, et iga tõsisema otsuse eel toimuks avalik arutelu, milles saaksid sõna võtta kõikide oluliste sotsiaalsete gruppide esindajad.

Probleemi edasine uurimine oleks väga oluline, sest Eesti liitumine EL-iga on unikaalne protsess rahvusliku eneseteadvuse aspektist lähtudes. Eesti taolise väikeriigi ja rahva liitumine riikide liitu pärast kõigest kümnekonna aasta pikkust (taas)iseseisvusperioodi vajaks sotsiaalteaduslikult enam tähelepanu.

Üleminekuriikidele, sealhulgas Eestile omase nõrga kollektiivse identiteedi ja sotsiaalse integratsiooni võimega ühiskonnas võib suureneda risk, et liialt tahaplaanile jäävad kultuurilise omapära kui väärtusega seotud orientatsioonid ning need asenduvad rohkem üldiste orientatsioonidega modernsusele, ratsionaalsusele, edumeelsusele jt humanitaarsetele väärtustele. Käesoleva projekti jätkamises näeme võimalust fikseerida nii kollektiivsete kui individuaalsete identiteetide muutusi kiirel majandussiirde perioodil.

Enamike vaadeldud indikaatorite osas on erisused vanuse, hariduse ja sissetuleku lõikes tunduvalt suuremad kui näiteks meeste ja naiste võrdluses või eestlaste ja mitte-eestlaste lõikes. See veenab veelkord, et ei ole tarvis kunstlikult puhuda suureks "etniliselt märgistatud elanikkonna" probleemi. Kümne aastaga on lõhe erinevate põlvkondade ja vaeste-rikaste inimeste gruppide arusaamades muutunud tunduvalt olulisemaks sotsiaalseks probleemiks kui vastavalt eestlastel ja mitte-eestlastel. See ei tähenda, et mitte-eestlaste probleemid oleks täiesti kadunud, kuid nad on igatahes oluliselt teisenenud ning ei kujuta endast suurt integratsiooni takistavat tegurit. Põlvkondade ning sissetulekugruppide vahel tekkinud lõhe arusaamades (väärtustes) aga vääriks tõesti eraldi analüüsi ning sotsiaalse integratsiooni programmi.

Ülaltoodud seostekordaja inimese enda elu viimase aja arengutrendi ja erakondade usaldusväärsuse vahel on üsna väike (0,15), mis näitab, et rahvas ei pea erakondi elu edenemise eest eriti vastutavaiks. Siit kasvab välja signaal erakondade tegevusele – suurema edu saavutamiseks tuleks siduda erakonna tegevus rohkem elanike huvide fookusesse seadmisega. Oluline oleks oma tegevusest teada andmine sellises kontekstis, kus inimene saab aru, et muretsetakse elu edendamise pärast üldiselt, peetakse silmas ka tema kui Eesti elaniku huve, mitte niivõrd opositsioonierakondade ideede ja ettepanekute kriitikat.

Kokkuvõtteks

Aastatel 1996 ja 2002 korraldatud uuringute alusel on sotsiaalse dünaamika tunnuste fikseerimise käigus välja eraldunud kaks suuremat (seejuures teineteisega tihedalt läbi põimunud) indikaatortunnuste gruppi ja seejuures on "valitsev" nimelt majandusliku heaolu tunnuste grupp. See kinnitab veelkord Euroopa Liidu hoiakute analüüsi seisukohta, et Eestis on personaalsel majandusliku heaolu so elukvaliteedi hinnangul prioriteet üldisemate hinnangute suhtes.

Käsitledes erinevate sotsiaalsete tunnuste osakaalu ja seega nende tunnuste võimalikku olulisust antud protsessis (ja seejuures ka Euroopa Liiduga ühinemisreferendumi protsessis) siis saab statistiliste analüüüside alusel kinnitada, et ligemale kümnest regressioonimudelitesse lülitatud sõltumatust muutujast on olulisema kaaluga kolm:

1) majandusliku heaolu üldhinnang ("kas Eestis läheb elu paremaks või halvemaks"),
2) eluasemekulutuste tunnus kui otseselt perekonna majanduseisu, samas ka laiemat majandulikku seisundit ja elukvaliteeti peegeldav tunnus,
3) rahuoluhinnang Eesti demokraatliku arenguga.

Igapäevase turvalise töö-ja heaolutunde puudumine tekitab ka olukorra, kus samastumisvõimalused (erinevad identiteedid) on muutunud ahtamaks. Negatiivse kogemuse baasil (töötuksjäämise ohu sagedane tunnetamine, enda arvamine vaesemate inimeste hulka) saab tekkida negatiivne identiteet (vastandus endast erineva grupi suhtes), mis kindlasti ei too kaasa ühiskonna sisemist integratsiooni. Selline on üks olulisemaid interpreteerimisvõimalusi, mis 2002 aasta juuniküsitluse analüüsis esile tulid. Eestis on antud teemat käsitlenud Mart Einasto, kelle arvates tuleks eristada sissetuleku- ja ilmajäetusvaesust (13), seejuures on ühiskonna sotsiaalse tervise määratlemisel mõlemad väga olulised komponendid.

Inimeste personaalne staatuseline kapseldumine (kohatine marginaliseerumine) ja positiivse motiveerituse vähenemine on teatud sotsiaalsete gruppide (vaesusgruppide) jaoks loonud olukorra, kus inimesed ei suuda Eesti laiemat arengut, sealhulgas Euroopa Liiduga integratsiooni enam strateegilise valikuna mõtestada.

Seepärast on väga oluline mõtestada Eesti integratsioon EL-iga laiemalt ka sotsiaalses plaanis, seda inimeste positiivse motiveerituse suurendamiseks. Oleme arvamusel, et oma tuleviku-visiooni mõtestamiselt saabki edasi minna selliste strateegilist otsuste juurde nagu on eelseisev Euroopa Liidu liitumisreferendum. Kuid veelgi enam teadmisi-oskusi-vastutust nõuab väga raske tegelik liitumisprotsess Euroopa Liidu struktuuridega. Euroopa Liidu ühise põllumajanduspoliitika arhitektid on Eesti-taoliste "uusmaa-saajate elik toetuste-saajate" jaoks planeerinud kümneaastase üleminekuperioodi täistoetuste paketile. Nii mõnigi teine valdkond (kultuur, teadus) vajaksid samuti üleminekuperioodi, millega aidataks läbida üleminekuperiood ilma korvamatute kaotusteta.

Üleminekuriikidele, sealhulgas Eestile omase küllaltki tagasihoidliku kollektiivse identiteedi ja sotsiaalse integratsiooni võimega ühiskonnas võib suureneda risk, et liialt tahaplaanile jäävad kultuurilise omapära kui väärtusega seotud orientatsioonid. Käesoleva projekti jätkamises näeme võimalust fikseerida nii kollektiivsete kui individuaalsete identiteetide muutusi kiirel poliitilise siirde ja majandusliku konvergentsi perioodil.

Viidatud kirjandus

1. Ülo Ennuste. Eesti majandussüsteemi nüüdisprobleemiks on konvergents. Rmt-s:
2. Poliitökonoomiline pamflett ja teisi tekste". Tallinn: TTÜ Kirjastus, 2002. 25-29.
3. Aksel Kirch. Kolm pikka sammu kapitalismi teel. - Luup, 12 (139), 2001 dets, 28.
4. Ülo Ennuste, Teet Rajasalu. Critical Probability of the EU Eastern Enlargement
5. Project's Institutional Failure: Aspects of Calibrated Economic Impacts of the Failure In: Aksel Kirch and Juhan Sillaste (eds.) Monitoring Preparations of Transition Countries for EU-Accession (4th Conf. 4-6 October, 2002.Tallinn: The Institute for European Studies, 2002, 212-227.
6. European Commission. 2001. Real Convergence in Candidate Countries – Past
7. Performance and Scenarios in the Pre-Accession Economic Programmes. In: ECFIN/708/01-EN.
8. 5. Eesti ja eestlased võrdlevas perspektiivis. Kultuuridevahelisi uurimusi 20.sajandi
9. lõpus (koost. Aune Valk). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2002.
10. 6. A. Bertricau. Sissejuhatus. Rmt-s: Eesti identiteet ja iseseisvus (koost A. Bertricau). Tallinn: Avita, 2001, lk.10.
11. *7.* Yves Plasseraud - *www. vabaeuroopa.com –13. 04. 2001*
12. 8. Mari Kalkun Ajakirjanduses loodud eestlustunne. Rmt-s "Eesti ja eestlased

13. võrdlevas perspektiivis. Kultuuridevahelisi uurimusi 20. sajandi lõpus" (koost. Aune Valk). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2002, 102-110.
14. 9. Richard Münch. Globale Dynamik, lokale Lebenswelten. Der schwierige Weg in die Weltgesellschaft. *2. Aufl. Frankfurt am Main: 1998 (Suhrkamp, 1342)*.
10. Anto Raukas. Vaid õiguslik stabiilsus loob Eestis turvatunde. Äripäev, 22. apr.2002, lk. 31.
15. 11. Kristi Raik. Usaldamatus, sotsiaalsed raskused ja euroapaatia. Rmt-s "Euroopa Liit ja Eesti avalik arvamus" (toim Raivo Vetik)., Tartu, 2001, lk 49-81.
16. 12. Raivo Vetik. Eesti avaliku arvamuse muutus ja Euroopa Liit. Rmt-s "Euroopa Liit
17. ja Eesti avalik arvamus" (toim Raivo Vetik)., Tartu, 2001, lk 100-112.
18. 13. Mart Einasto. Sissetuleku- ja ilmajäetusvaesus, 1994 ja 1999. Rmt-s: Dagmar Kutsar (toim.) Elutingimused Eestis. Viis aastat hiljem. Norbalt II, Tartu: 2002, 101-122.

Lisad

Tabel 1. Usaldustaju indeksisse kuuluvad indikaatortunnused ja hindepallid

Indikaator-tunnus	Hindepallid
1. Mis Te arvate, kas käesoleval ajal läheb elu Eestis paremuse või halvemuse suunas?	
1. paremuse suunas	4
2. halvemuse suunas	1
3. ei tea öelda, raske öelda	0
2. Kui Te aga mõtlete enda elule isiklikult, siis - kas üldiselt läheb Teie elu paremuse või halvemuse suunas	
1. paremuse suunas	4
2. halvemuse suunas	1
3. ei tea öelda, raske öelda	0
3. Kui rahul Te olete sellega, kuidas demokraatia Eestis areneb? Kas olete	
1. väga rahul	4
2. küllaltki rahul	3
3. mitte eriti rahul	2
4. ei ole üldse rahul	1
5. ei tea öelda, raske öelda	0
4. Palun öelge, kuivõrd Te usaldate Eesti Riigikogu? Kas	
1. usaldan täielikult	4
2. pigem usaldan	4
3. pigem ei usalda	2
4. üldse ei usalda	1
5. ei tea öelda, raske öelda	0
5. Palun öelge, kuivõrd Te usaldate Eesti Valitsust? Kas	
1. usaldan täielikult	4
2. pigem usaldan	4
3. pigem ei usalda	2
4. üldse ei usalda	1
5. ei tea öelda, raske öelda	0
6. Palun öelge, kuivõrd Te usaldate Eesti Presidenti? Kas	
1. usaldan täielikult	4
2. pigem usaldan	4
3. pigem ei usalda	2
4. üldse ei usalda	1
5. ei tea öelda, raske öelda	0

Tabel 2. Majandusliku heaolu indeksi indikaatorid 1996. ja 2002. aastal

Indikaatorid		Hindepallid
1. Kas viimase aasta jooksul on Teie leibkonna olnud raskusi eluaseme-kulutuste eest tasumisel?		
1 mitte kunagi		4
2 jah, kuid harva		2
3 jah, mõnikord		1
4 jah, sageli		0
2. Mida Te arvate, kas praegusel töökohal töötades on Teil on oht jääda töötuks?		
1996	**2002**	
1 Ei 1. ei ole ohtu	1. ei ole ohtu	4
2 Jah	2. on teatav oht 3. töötuksjääm kind	1
3 Juba olen töötu	5. olen juba töötu	0
3. Milliste inimeste hulka kuulute Te Eestis täna?		
1 Oman väga head varanduslikku positsiooni		4
2 Olen saavutanud keskmisest jõukama inimese positsiooni		3
3 Kuulun keskmiselt jõukate so keskklassi hulka		2
4 Pigem kuulun vaesemate inimeste hulka		1
5 Mitmel põhjusel kuulun kõige vaesemate inimeste hulka		0
4. Kas pärast taasiseseisvumist on elu Eestis Teile isiklikult olnud oodatust kergem, raskem või vastab ootustele?		
1. arvasin, et üleminekuaeg osutub palju kergemaks		1
2. arvasin, et üleminekuaeg osutub veidi kergemaks		1
3. ülemin.-aja raskused vastavad enam-vähem minu ettekuj-le		2
4. arvasin, et olukord kujuneb isegi veidi raskemaks		2
5. arvasin, et seoses üleminekuajaga tuleb üle elada palju suuremaid raskusi kui seni on tulnud		4
6. ei osanud midagi ette arvata		0

Joonis 3. Majandusliku heaolu tüpoloogia analüüs 1996. a. ja 2002.a. uuringute alusel

Statistics

Heaoluindeks 1996 4 tunnuse baasil

N	Valid	1119
	Missing	181
Mean		2,21

Heaoluindeks 1996 4 tunnuse baasil

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1. madal	220	16,9	19,7	19,7
	2. alla keskmise	472	36,3	42,2	61,8
	3. üle keskmise	399	30,7	35,7	97,5
	4. Kõrge	28	2,2	2,5	100,0
	Total	1119	86,1	100,0	
Missing	System	181	13,9		
Total		1300	100,0		

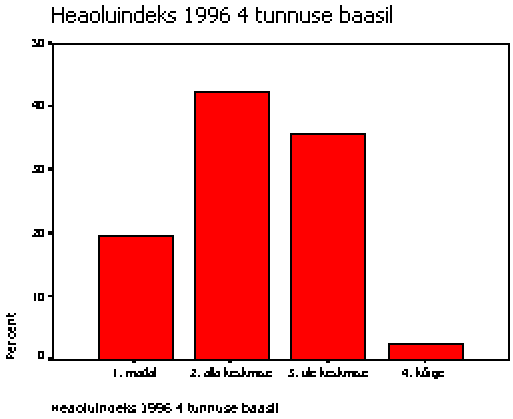

Statistics

Heaoluindeks 2002 4 tunnuse baasil

N	Valid	620
	Missing	405
Mean		1,87

Heaoluindeks 2002 4 tunnuse baasil

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1. madal	215	20,8	34,4	34,4
	2. alla keskmise	287	28,0	46,3	80,6
	3. ule keskmise	110	10,7	17,7	98,4
	4. kõrge	10	1,0	1,6	100,0
	Total	620	60,5	100,0	
Missing	System	405	39,5		
Total		1025	100,0		

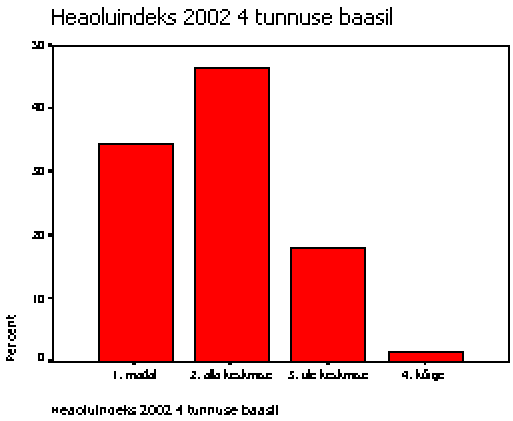

Tabel 3. Majandusliku heaolu tüpoloogia analüüs rahvuse lõikes 1996. a. ja 2002.a. uuringute alusel

2002.a. heaoluindeksi risttabelid rahvuse lõikes

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
Rahvus * Heaoluindeks 2002 4 tunnuse baasil	620	60,5%	405	39,5%	1025	100,0%

Rahvus * Heaoluindeks 2002 4 tunnuse baasil Crosstabulation

			Heaoluindeks 2002 4 tunnuse baasil				
			1. madal	2. alla keskmise	3. üle keskmise	4. kõrge	Total
Rahvus	Eestlane	Count	157	202	91	10	460
		% within Rahvus	34,1%	43,9%	19,8%	2,2%	100,0%
		% within Heaoluindeks 2002 4 tunnuse baasil	73,7%	70,4%	82,7%	100,0%	74,2%
	Mitte-eestlane	Count	56	85	19		160
		% within Rahvus	35,0%	53,1%	11,9%		100,0%
		% within Heaoluindeks 2002 4 tunnuse baasil	26,3%	29,6%	17,3%		25,8%
Total		Count	213	287	110	10	620
		% within Rahvus	34,4%	46,3%	17,7%	1,6%	100,0%
		% within Heaoluindeks 2002 4 tunnuse baasil	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	9,864[a]	3	,020
Likelihood Ratio	12,666	3	,005
Linear-by-Linear Association	3,597	1	,058
N of Valid Cases	620		

a. 1 cells (12,5%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2,58.

Hii-ruut test näitab, et oluline erinevus on olemas eestlaste ja mitte-eestlaste vahel 95%-usaldusnivool, tegelikult isegi 98% usaldusnivool, sest olulisustõenäosus (Asymp. Sig.) on 0,02.

Tabel 4. Eestlaste regressioonmudel heaoluindeksi komponentide kohta 2002 a-l

Model Summary

Model	R Rahvus = Eestlane (Selected)	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,878[a]	,770	,768	,38

a. Predictors: (Constant), K11. Kas pärast 1991 aastat on elu Eestis teile isiklikult olnud oodatust kergem, raskem või on vastanud üldjoontes Teie ootustele?, K23. Mida Te arvate, kas praegusel ametikohal töötades on Teil oht jääda sellel või järgmisel aastal töötuks?, K40. Kas viimase aasta jooksul on Teie leibkonnal olnud raskusi eluasemekulutuste eest tasumisel?, K41. Milliste inimeste hulka kuulute Teie Eestis täna?

ANOVA[b,c]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	218,318	4	54,580	381,576	,000[a]
	Residual	65,082	455	,143		
	Total	283,400	459			

a. Predictors: (Constant), K11. Kas pärast 1991 aastat on elu Eestis teile isiklikult olnud oodatust kergem, raskem või on vastanud üldjoontes Teie ootustele?, K23. Mida Te arvate, kas praegusel ametikohal töötades on Teil oht jääda sellel või järgmisel aastal töötuks?, K40. Kas viimase aasta jooksul on Teie leibkonnal olnud raskusi eluasemekulutuste eest tasumisel?, K41. Milliste inimeste hulka kuulute Teie Eestis täna?

b. Dependent Variable: Heaoluindeks 2002 4 tunnuse baasil

c. Selecting only cases for which Rahvus = Eestlane

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	3,554	,107		33,288	,000
	K40. Kas viimase aasta jooksul on Teie leibkonnal olnud raskusi eluasemekulutuste eest tasumisel?	-,374	,018	-,525	-20,432	,000
	K23. Mida Te arvate, kas praegusel ametikohal töötades on Teil oht jääda sellel või järgmisel aastal töötuks?	-,158	,010	-,375	-16,004	,000
	K41. Milliste inimeste hulka kuulute Teie Eestis täna?	-,199	,029	-,183	-6,913	,000
	K11. Kas pärast 1991 aastat on elu Eestis teile isiklikult olnud oodatust kergem, raskem või on vastanud üldjoontes Teie ootustele?	,165	,017	,229	9,849	,000

a. Dependent Variable: Heaoluindeks 2002 4 tunnuse baasil

b. Selecting only cases for which Rahvus = Eestlane

Tabel 5. Mitte-eestlaste regressioonmudel heaoluindeksit mõjutavate komponentide kohta aastal 2002

Model Summary

Model	R Rahvus = Mitte-eestlane (Selected)	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,876[a]	,768	,762	,32

a. Predictors: (Constant), K11. Kas pärast 1991 aastat on elu Eestis teile isiklikult olnud oodatust kergem, raskem või on vastanud üldjoontes Teie ootustele?, K23. Mida Te arvate, kas praegusel ametikohal töötades on Teil oht jääda sellel või järgmisel aastal töötuks?, K40. Kas viimase aasta jooksul on Teie leibkonnal olnud raskusi eluasemekulutuste eest tasumisel?, K41. Milliste inimeste hulka kuulute Teie Eestis täna?

ANOVA[b,c]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	50,997	4	12,749	127,931	,000[a]
	Residual	15,447	155	9,966E-02		
	Total	66,444	159			

a. Predictors: (Constant), K11. Kas pärast 1991 aastat on elu Eestis teile isiklikult olnud oodatust kergem, raskem või on vastanud üldjoontes Teie ootustele?, K23. Mida Te arvate, kas praegusel ametikohal töötades on Teil oht jääda sellel või järgmisel aastal töötuks?, K40. Kas viimase aasta jooksul on Teie leibkonnal olnud raskusi eluasemekulutuste eest tasumisel?, K41. Milliste inimeste hulka kuulute Teie Eestis täna?

b. Dependent Variable: Heaoluindeks 2002 4 tunnuse baasil

c. Selecting only cases for which Rahvus = Mitte-eestlane

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	3,239	,126		25,735	,000
	K40. Kas viimase aasta jooksul on Teie leibkonnal olnud raskusi eluasemekulutuste eest tasumisel?	-,325	,025	-,588	-12,790	,000
	K23. Mida Te arvate, kas praegusel ametikohal töötades on Teil oht jääda sellel või järgmisel aastal töötuks?	-9,51E-02	,015	-,256	-6,458	,000
	K41. Milliste inimeste hulka kuulute Teie Eestis täna?	-,194	,036	-,251	-5,381	,000
	K11. Kas pärast 1991 aastat on elu Eestis teile isiklikult olnud oodatust kergem, raskem või on vastanud üldjoontes Teie ootustele?	,143	,021	,264	6,787	,000

a. Dependent Variable: Heaoluindeks 2002 4 tunnuse baasil

b. Selecting only cases for which Rahvus = Mitte-eestlane

Tabel 6. Heaoluindeks 1996 aastal eestlastel ja mitteeestlastel

Eestlased ja muud * Heaoluindeks 1996 4 tunnuse baasil Crosstabulation

			Heaoluindeks 1996 4 tunnuse baasil				
			1. madal	2. alla keskmise	3. üle keskmise	4. kõrge	Total
Eestlased ja muud	Eestl	Count	84	212	218	12	526
		% within Eestlased ja muud	16,0%	40,3%	41,4%	2,3%	100,0%
		% within Heaoluindeks 1996 4 tunnuse baasil	38,4%	45,0%	54,8%	42,9%	47,1%
	Muud	Count	135	259	180	16	590
		% within Eestlased ja muud	22,9%	43,9%	30,5%	2,7%	100,0%
		% within Heaoluindeks 1996 4 tunnuse baasil	61,6%	55,0%	45,2%	57,1%	52,9%
Total		Count	219	471	398	28	1116
		% within Eestlased ja muud	19,6%	42,2%	35,7%	2,5%	100,0%
		% within Heaoluindeks 1996 4 tunnuse baasil	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	17,152[a]	3	,001
Likelihood Ratio	17,219	3	,001
Linear-by-Linear Association	13,167	1	,000
N of Valid Cases	1116		

a. 0 cells (,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 13,20.

Hii-ruut test näitab, et oluline erinevus on olemas eestlaste ja mitte-eestlaste vahel 99%-usaldusnivool (olulisustõenäosus (Asymp. Sig.) on 0,001.).

Tabel 7. Eestlaste 1996. a. regressioonmudel heaoluindeksi komponentide kohta

Model Summary

Model	R Eestlased ja muud = Eestl (Selected)	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,857[a]	,734	,732	,39

a. Predictors: (Constant), Kas p„rast iseseisvumist on elu Eestis teile olnud oodatust kergem, raskem v"i vastab ootustele?, Kas praegusel t""kohal t""tades on Teil oht j„„da 1996. aastal t""tuks?, Kas viimase a. jooksul on Teie leibkonnal olnud raskusi eluasemekulutuste eest tasumisel?, Milliste inimeste hulka kuulute Te Eestis t„na?

ANOVA[b,c]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	222,127	4	55,532	359,792	,000[a]
	Residual	80,413	521	,154		
	Total	302,540	525			

a. Predictors: (Constant), Kas p„rast iseseisvumist on elu Eestis teile olnud oodatust kergem, raskem v"i vastab ootustele?, Kas praegusel t""kohal t""tades on Teil oht j„„da 1996. aastal t""tuks?, Kas viimase a. jooksul on Teie leibkonnal olnud raskusi eluasemekulutuste eest tasumisel?, Milliste inimeste hulka kuulute Te Eestis t„na?

b. Dependent Variable: Heaoluindeks 1996 4 tunnuse baasil

c. Selecting only cases for which Eestlased ja muud = Eestl

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	4,949	,121		40,931	,000
	Kas viimase a. jooksul on Teie leibkonnal olnud raskusi eluasemekulutuste eest tasumisel?	-,337	,016	-,509	-21,305	,000
	Kas praegusel t""kohal t""tades on Teil oht j„„da 1996. aastal t""tuks?	-,571	,026	-,505	-22,035	,000
	Milliste inimeste hulka kuulute Te Eestis t„na?	-,316	,032	-,237	-9,744	,000
	Kas p„rast iseseisvumist on elu Eestis teile olnud oodatust kergem, raskem v"i vastab ootustele?	9,342E-03	,010	,021	,907	,365

a. Dependent Variable: Heaoluindeks 1996 4 tunnuse baasil

b. Selecting only cases for which Eestlased ja muud = Eestl

Tabel 8. Mitte-eestlaste 1996. a. regressioonmudel heaoluindeksi komponentide kohta

Model Summary

Model	R Eestlased ja muud = Muud (Selected)	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,884[a]	,782	,780	,37

a. Predictors: (Constant), Kas p„rast iseseisvumist on elu Eestis teile olnud oodatust kergem, raskem v"i vastab ootustele?, Milliste inimeste hulka kuulute Te Eestis t„na?, Kas praegusel t""kohal t""tades on Teil oht j„„da 1996. aastal t""tuks?, Kas viimase a. jooksul on Teie leibkonnal olnud raskusi eluasemekulutuste eest tasumisel?

ANOVA[b,c]

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	288,514	4	72,128	524,573	,000[a]
	Residual	80,437	585	,137		
	Total	368,951	589			

a. Predictors: (Constant), Kas p„rast iseseisvumist on elu Eestis teile olnud oodatust kergem, raskem v"i vastab ootustele?, Milliste inimeste hulka kuulute Te Eestis t„na?, Kas praegusel t""kohal t""tades on Teil oht j„„da 1996. aastal t""tuks?, Kas viimase a. jooksul on Teie leibkonnal olnud raskusi eluasemekulutuste eest tasumisel?

b. Dependent Variable: Heaoluindeks 1996 4 tunnuse baasil

c. Selecting only cases for which Eestlased ja muud = Muud

Coefficients[a,b]

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	4,814	,091		52,869	,000
	Kas viimase a. jooksul on Teie leibkonnal olnud raskusi eluasemekulutuste eest tasumisel?	-,336	,015	-,478	-22,745	,000
	Kas praegusel t""kohal t""tades on Teil oht j„„da 1996. aastal t""tuks?	-,569	,023	-,507	-25,041	,000
	Milliste inimeste hulka kuulute Te Eestis t„na?	-,273	,026	-,219	-10,351	,000
	Kas p„rast iseseisvumist on elu Eestis teile olnud oodatust kergem, raskem v"i vastab ootustele?	-3,19E-03	,008	-,007	-,382	,703

a. Dependent Variable: Heaoluindeks 1996 4 tunnuse baasil

b. Selecting only cases for which Eestlased ja muud = Muud
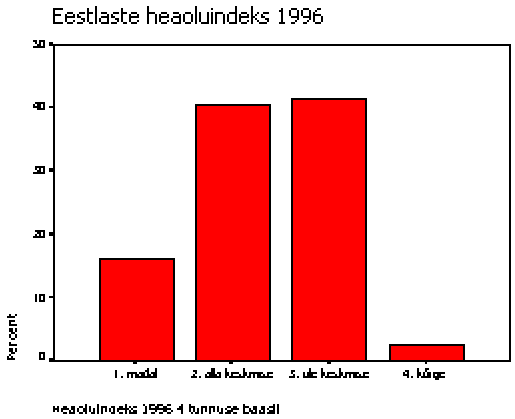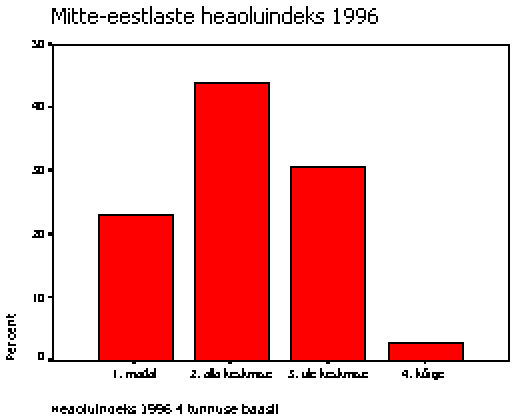
Joonis 4. Majandusliku heaolu tüpoloogia analüüs 1996. a. ja 2002.a. uuringute alusel eestlaste ja mitte-eestlastel.